

МИРОН.

Життя Українців у Канаді.

КАНАДА Й ДОЛЯ ЇЇ ПЕРШИХ УКРАЇНСЬКИХ ІМІГРАНТІВ.

Свій економічний розвиток Канада завдячує праці й хисту прийшлого населення. Хоч Канада є англійською колонією, її внутрішній економічний і політичний апарат подібний до апарату в Сполучених Штатах Північної Америки.

Східня частина Канади індустріальна, а західня агрикультурна. Природні багатства її дуже великі. Своім збіжжям вона конкурує на світовому ринку з Сполученими Штатами. В Канаді дуже розвинена лісова індустрія, котра здебільшого є в руках американського капіталу. Підземні багатства Канади це—вугілля, нікель, золото, мідь, срібло, азбест і природний газ.

Загальне населення Канади після перепису 1921 року 8.788,483 душ, хоч простором вона майже в 10 разів більша за Україну (північні, підбігунові її території не замешкані). Це населення складається з 27 національностей, причому на першому місці йдуть англо-сакси, на другому французи, а на третьому українці. Українське населення в Канаді обчислюють біля 300,000. Українські імігранти походять переважно з Галичини й Буковини, а по своєму соціальному складі походять вони з незаможного селянства або сільського пролетаріату. Імігранти з Наддніпрянщини—з Київщини, Волині, Полтавщини, Чернігівщини й Поділля не живуть в Канаді згущеною масою, не є організовані, а тому губляться серед загального населення.

Еміграція галицького селянства до Канади почалась років тридцять тому назад, а після великого сільсько-господарського страйку в Галичині в 1902 році вона набула масового характеру. Канадійські капіталісти побачили, що виховане австрійською «демократичною» конституцією і нагаєм польських поміщиків галицьке селянство дуже надається до експлоатації. Тоді велика канадійська залізнична компанія (Кенедіян Пасифік К^о) вислала, за дозволом канадійського правительства, в Галичину й Буковину своїх агентів, аби вони вербували до Канади українське селянство, тоб-то, аби постачали канадійському капіталові білих рабів. Ці агенти, не жаліючи фарбів, малювали галицькому селянинові Канаду, як «обітованну землю», в котрій течуть

молочні ріки. А головню дурили вони селянство родючою землею і великою демократією, котра дає права всім національностям розвивати свою мову й культуру.

Прибувши до Канади, українські імігранти найшли в ній замість обіцяного раю капіталістичне пекло. Багата родюча земля, на котру вони їхали, лежала далеко, за півтори або дві тисячі англійських миль від місця їх висідки з корабля (Квебеку та Монтреалу). Аби дібратися до неї, треба було будувати залізниці через великі онтерійські ліси й болота. З пустими кишеннями і «без язика»,—в гіркій далекій країні, почали українські імігранти, поруч з такими самими прибувшими з різних європейських країн безсловесними рабами, прорубувати віковічні ліси, мостити трясини, пробивати тунелі в кам'яних горах, будувати мости через многоводні канадійські ріки і своїми кістками встелювати полотно тої дороги, яка мала привести їх в «обітованну землю».

Які були в той час умовини праці в Канаді, про це оповідає Густав Маєрс в своїй книжці «Історія канадійського багатства». Та сама залізнична компанія «Кенедіян Пасифік» заключила в 1882 році контракт на допущення в Канаду 6,000 китайців для праці при будові залізниці (китайці працювали з другого кінця, від Великого океану).

«Я ніколи не сподівався, щоб англійські й французькі старокраєві джентльмени могли кормити навіть своїх собак такою поживою, якою вони кормили тих китайських робітників»—свідчив Давід Вільям Кордон, сам залізничний контрактор, а пізніше депутат до всекраєвого парламенту з міста Венкувер (Густав Маєрс, «Історія канадійського багатства»).

Здовш нової залізниці виростили міста й місточки, будувалися фабрики, відкривалися копальні вугілля, ніклю, міді й золота. І все це знов таки будувалося руками імігрантів, серед котрих на першім місці стояли імігранти з Галичини й Буковини. Многі з них після кількарічної тяжкої праці втратили надію побачити «обітованну» родючу землю й осіли по фабриках, копальнях та лишилися вічними пролетарями. Інші, що не втратили надії, а, головне, новоприбувавши з Галичини імігранти побачили, нарешті, ту землю, котрої вони прагнули. Але тільки побачили. Та земля не була вже для них. Перш за все найкращі обшари тої землі канадійський уряд роздав залізнодорожним магнатам. Одній тільки Кенедіян Пасифік К^о він подарував 25.000,000 акрів найкращої землі в трьох агрикультурних провінціях: Манітобі, Саскачевані і Алберті. 6.000,000 акрів дістала в дарунок Гудзон Бей К^о, головними пайщиками котрої є англійські князі та лорди. А ту частину здібної для оброблювання землі, яка ще залишилась, уряд в першу чергу роздавав прибувавшим імігрантам з Англії та «родимим канадійцям», які, висловлюючись петлюрівським терміном, творили «ропу канадійської нації». А українські імігранти лишилися з нічим.

НЕТРИ Й ПУЩІ ПЕРЕТВОРЮЮТЬ В ХЛІБОРОБНУ КРАЇНУ.

Канадійські капіталісти й уряд (це було і є одно нероздільне тіло) знали, що роблять. Вони запропонували українським і інших націй імігрантам йти і брати землю на півночі, далеко від залізниці. Виходу не було. Многі укр. селяне ніяк не могли помиритися з пролетарською долею і пішли на північ, між індіанців, в «сусідство до білих ведмедів», як це вони з гірким жартом говорили. Пішли і, закачавши рукави, почали корчувати нетри, осушувати болота і протягом 10—15 літ перетворили глухі пущі в родючу країну. Тоді вже не вони пішли до канадійських капіталістів, але, навпаки, капіталісти руками нових імігрантів почали провадити залізничні лінії в осередки українських колоній. Різні компанії, що мали фабрики рілльничих машин, послали між українських фермерів (рілльників) своїх агентів, почали відкривати там склади рілльничих машин та давати їх фермерам на виплату за великий процент. Почувши наживу, пішли між фермерів різні гешефтьярі, спекулянти, коршмарі. Не забули про українських фермерів різні релігійні секти, якими в Канаді хоч гать гати. Підібравши свої довгі поли, першими пішли французькі та бельгійські єзуїти, або, як вони себе називають, «місіонери». За ними скоро помандрували представники «зreformованої» церкви—пресвітеріянські, методистські та баптистські попи, потім адвентисти, суботники, «дослідники» біблій, одним словом, ціла плеяда чорних духів з оберненими на північ комірцями злетіла на фермерські голови та почала очищувати фермерські душі від гріхів, а кишені від доларів.

ЕМІГРАЦІЯ ДО КАНАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ.

Поки українська іміграція в Канаді жила бідно, була на положенню безсловесного раба, доти нею ніхто не інтересувався в «старому краю». А скоро лише вона піднеслася економічно, зараз же найшлись непрошені опікуни. Опікуни не тільки французькі та англійські, але такі «свої рідні». Здекласована українська інтелігенція, яка в Галичині продавала трудове українське селянство під час виборів польській шляхті за дріглі, або за локоть гнилої ковбаси, занюхала, що коло української іміграції в Канаді можна пожитися. І починається наплив до Канади вихованої на австрійському хлібі, покірної й вірної своєму панові галицької інтелігенції. В першу чергу йдуть греко-католицькі цілібатники (манахи), за ними — різні недоуки студенти, а далі починають проскакувати професори. Всі вони йдуть, аби заопікуватися моральним станом української іміграції, не допустити серед неї до упадку «національних культурних надбань», «традицій», оберегти її від «асиміляції» і т. д. В Канаді починають з'являтися українські газети. Нарешті, ця новітня іміграція завершується приїздом до Канади тоді ще архієпископа Шептицького. Він

приїхав на прохання французьких клерикалів, аби переконатися, скільки додаткових грекокатолицьких попів зможуть вигодувати українці в Канаді.

Вся та новоспечена іміграція пробувала нащупати для себе ґрунт не тільки серед українських фермерів, але й серед міських робітників. Однак, тут вона зустріла острій опір. Робітники почали вже тоді організуватися в соціалістичні громади. І самого архієпископа Шептицького, який хотів направити їх, як «блудних синів», вони обкидали в Венкувер гнилими яйцями. І прийшлося австрійським слугам зосередити свою роботу серед фермерів. В місті Брендоні (провінція Манітоба) було засновано українську семінарію, катедру «філософії», котру обняв «професор»—поет Карманський. Але Карманському не повезло, і він, вилаявши Канаду в своїй останній «поезії» на канадській землі, утік з Канади.

Шептицький, об'їхавши Канаду, переконався, що українські фермери вигодують не тільки пару десятків celibатників, але навіть греко-католицького єпископа. Повернувши до Галичини, він з благословення папи римського прислав до Канади єпископа Микиту Будку, вихованця князя Сапіги.

АВСТРІЙСЬКА ПОЛІТИКА НА КАНАДІЙСЬКИЙ ЛАД АБО «ВИБОРЧІ ВЕСІЛЛЯ».

До 1919 року в Канаді було лише дві великих буржуазних політичних партій: консервативна й ліберальна. Консервативна це—галузь англійської партії торіїв, заступала в Канаді великий англійський капітал і безоглядно піддержувала англійську політику, а ліберальна заступала капітал канадійського хову і піддержувала в Канаді американський капітал, з яким вона була (і є) тісно споріднена. Ці дві партії завсідги боролися між собою за владу як в домініяльній, так і в провінціяльній масштабах, боролися так саме, як борються в Сполучених Штатах республіканська й демократична партії. Прийде в котрій-небудь з дев'яти провінцій Канади до влади, скажемо, ліберальна партія (кожна провінція Канади творить автономну одиницю), відбуде свій чотирьохлітній термін, її міністри прокрадуться за той час, дискредитують партію перед виборцями (якраз не перед населенням, але перед виборцями), і на слідуючий термін влада переходить до рук консерваторів.

Українська іміграція в ті часи не мала ще своїх дипломатів (не має вона їх і тепер), але уявляла собою поважну силу голосів. Прибувавши з Галичини українські «дипломати» не могли вести самостійної політики, по-перше, тому, що не були горожанами, а по-друге—не знали англійської мови. З «культурно-освітньої» праці вони серед української колонії вижити не могли. А продавшись котрій-небудь з вищезгаданих буржуазних партій, вони могли заробити куди ліпше, ніж в польській

шляхти в Галичині. Тим буржуазним партіям дуже потрібні були такі люди, які могли б підійти до українського населення на його рідній мові. І ці партії купили українську інтелігенцію з тілом і душею і під час виборів посиляли її між українське населення на фермах і містах агітувати, а то просто купувати для них голоси.

Це, звичайно, робилося і ще й тепер робиться в такий спосіб. Під час виборів відбуваються на фермах передвиборчі агітаційні мітинги. Відбуваються вони в школах. Кандидат, скажемо, ліберальної партії даної округи, їде на цей мітинг, але він не уміє по-українськи говорити. Отож він везе з собою з міста двох українських помішників. А до помочи за ними їде ще фіра з горілкою й бочками пива. Кандидат, вийшовши на платформу, скаже кілька слів, сяде й сидить, а український допомагач починає вихвалювати його перед зібраними. Тоді як один з платформи вихвалює, другий в сінях частує. Так що під кінець мітингу вся аудиторія вже буває п'яна. В другій сусідній школі те саме робить кандидат консервативної партії. Українські фермері називають такі мітинги «виборчих весіллями». Під час цих виборчих весілля фермері, не тільки українські, але й інших національностей, одним словом всі, що «ласі на дурничку», так і ходять великими гуртами навіть з жінками й дітьми від одної школи до другої. А в самий день виборів, крім помішників і горілки, працюють ще й десятки автомобілів. Трапляється, що фермері, випивши все привезене, киями гонять від себе й кандидата й його помагачів. Одним словом, українська інтелігенція продавала цим буржуазним партіям українську іміграцію гуртом і вроздріб. В тих «виборчих весіллях» брала активну участь поголовно вся українська інтелігенція: попи, учителі, студенти залишали на той час в школах свою науку і йшли на ферми для роботи, адвокати, доктори, люди «вільних професій», редактори з цілим своїм газетярським штабом, попи, навіть сам єпископ йшли теж. Вибори, а особливо всекраєві, це були жнива для української інтелігенції в Канаді.

ПРИМУСОВА ЗМІНА ФРОНТУ.—«КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАЦЯ».

До того часу, власне, до часу вибуху останньої імперіалістичної війни, ніякої освітньої праці, хоч би в націоналістичному дусі, та інтелігенція не провадила серед фермерів.

В Канаді в той час виходила ціла низка Українських газет, але видавали їх для українців різні релігійні секти: французькі клерикали видавали «Канадійського Русина» (тепер «Канадійський Українець») — орган єп. Будки, друкується за французькі гроші і у французькій друкарні; пресвітеріяне видавали (і тепер видають) «Канадійський Ранок»; методисти — «Канадійця»; чех Доячек видає за гроші ліберальної партії для українців

«Канадійського Фермера» (для поляків він видає в польській мові «Час», а для німців видає німецьку газету. Виходить ще в Канаді «незалежна» «народня» газета «Український Голос», але незалежною вона зве себе тому, аби в відповідну хвилю (під час виборів) продатися одній з буржуазних партій, що вона й робить. Тепер вона є органом канадійської автокефальної церкви.

Правда, інтелігенція збирала у імігрантів долари, але не на роботу серед них, а «на рідну школу в старім краю». Яка, сума доходила з зібраних тисяч доларів до тої «рідної школи», про це жертводавці не знали. Вихована на австрійському хлібі українська інтелігенція ні на хвилину не забувала про «коронний край» і «найяснішого монарха» Франца Йосифа.

Коли вибухла велика імперіялістична війна, то єпископ М. Будка, не розуміючи міжнароднього політичного становища і не знаючи, по котрій стороні стане в цій війні Англія, зараз з проголошенням війни між Австрією й Росією видав до української іміграції «маніфеста», в якому кликав її формувати в Канаді українські баталійони для оборони «коронного краю» перед царською «навалою» (майже всі українські газети в Канаді з нагоди вбивства в Сараєві «архикнязя» Фердинанда вийшли в жалібних рямцях). На слідуючий день після Будкового маніфесту Англія розпочала війну на боці Росії й Франції. Будка злякався і видав другий маніфест, в якому кликав українську іміграцію бути вірною тій країні, яка дала їй притулок і охороняє від всякого «врага і супостата», а уряд запевняв, що коли треба буде, то канадійські рутенці (тоді в Канаді про українців не знали ще навіть самі українські «дипломати») зі зброєю в руках стануть до оборони «своєї нової прибраної вітчизни». Та цей нервовий крик переляканого єпископа справи не змінив. В Канаді почали дивитися на українців як на ворогів, що походять з ворожої країни, їх інакше не називали, як *Foreign aliens*, трактували їх нарівні з німцями (гунами). Навіть німці, як народ більш тактичний, обачний, не здеморалізований так своїми проводарями, не потерпіли так, як українці. Перш за все всім українським громадянам в Канаді відобрано право голосу. Їх політична роля зійшла на нівець. Даремно деякі, що лишилися без роботи, українські політичні наганячі натягнули на себе жовнірські мундири та почали організовувати українські баталійони для оборони «прибраної вітчизни». Англійці баталійони прийняли і загнали у Францію на позафронтові роботи, але прав українським громадянам не повернули.

Українська інтелігенція опинилася перед розбитим коритом. «Виборчих весіль» нема, грошей «на рідну школу до старого краю» збирати не вільно (збирати вільно, але висилати ні). Треба найти якийсь вихід з того зачарованого кола. Навчить біда ворожити, як нема що в рот вложити,—каже поговорка. І вчорашні «політики» починають «культурно-освітню» працю серед української іміграції в Канаді. Починають будувати «народні

доми», читальні й «просвітні інституції». Аби будувати їх, треба збирати від іміграції долари, а на чолі тих «доларових кампаній», як це їх загально звуть в Канаді, стають люди з «освітою»: доктори, адвокати, учителі, редактори й попи. Починається внутрішня гризня між представниками різних сект і т. зв. народовців. Греко-католики будують собі «інституцію просвіти», «народовці» собі, а пресвітеріяне і собі пнуться. В 1916 році закладають народовці разом з греко-католиками Інститут ім. Петра Могили в Саскатуні, осередку українських фермерів в провінції Саскачевані, а в 1917 році «народовці» викидають з того інституту Будку і весь його клір та проголошують інститут безрелігійним. При кінці 1917 року (в різдвяні свята) відбувається в Саскатуні «великий, всенародній з'їзд», який «рішає», щоб інститут (поправді, це тільки бурса, де мешкали фермерські діти, що ходили до вищих і середніх англійських шкіл в тому місті) став безрелігійним, а шість місяців пізніше проводирі цього інституту витягають на нього православний хрест. Ректор того інституту Свистун і редактор «Укр. Голосу» Кудрик їдуть в Нью-Йорк до царського черносотенного єпископа Олександра Немиловського і на колінах благають його прийняти їх під покров «батьківської» православної церкви. Царський єпископ згодився їх прийняти, але з умовою, що вони зречуться українства (мазепинства). Вони на це не згодилися і вдалися з проханням до сірійського єпископа в Америці Германоса. Той їх прийняв. Вони спровадили його на свої з'їзди, які відбулися по черзі в Вініпегу, Саскатуні і Едмонтоні, фермерських осередках. Ті з'їзди «безрелігійники» починали й кінчали вже єпископськими молебнями. Молебні ті служилися в оригінальний спосіб: Германос, не знаючи іншої мови крім сірійської, правив сірійською мовою, його переводчик переводив на англійську, а Свистун з англійської переводив на українську мову. Вийшов конфуз. Навіть самі правовірні (безбожників на молебні не впускали) замість молитися—сміялися. Цю нову релігію свистунівці назвали «ною греко-православною церквою». А загальна іміграція звала її просто «свистунівсько-сірійським православ'єм» (тепер це православ'є звязалось з петлюрівською автокефалією, а самого Петлюру зроблено патроном «Інституту ім. П. Могили»).

Єпископ Будка також не дрімав. Він приєднав собі до помочи соціал-демократа Романа Кремара (правильне ім'я Солодуха, а за його явне германофільське становище звано його в Канаді фон-Солодуха), відомого Гешефтьяра і п'яницю, хоч людину освічену й здібну. Після планів Кремара-Солодухи греко-католики зформували «народню раду» і розпочали кампанію стягання доларів «помочи сироті Івасеві» в старому краю. Разом з тим куплено на виплат в місті Едмонтоні велику кам'яницю і названо її «Інститут ім. Т. Шевченка». Кремар з Будкою вмовили цілий ряд укр. фермерів поручитися за цей будинок своїм майном. Одночасно Будка з своїм лейтенантом Кремаром-Солодухою почав

велику кампанію за доларами для будови «інституту просвіти» в Вінніпегу. Цей інститут він хотів протиставити робітничій інституції—Українському Робітничому Домові, збудованому центами й працею самих робітників. Кремарові вдалося зібрати на цю ціль коло 9.000 доларів. За ті гроші викопано величезну пивницю і на тому справа заморозилась. Коли жертводавці зажадали звіту з грошей, то по книгах ніхто не міг дати ради. В рахунках виявились такі видатки, як 2.000 доларів на цвяхи, тоді як ніде не було забито ні одного цвяха. Та яма стояла так протягом чотирьох років, і аж в 1922 році французькі клерикали дали грошей, обмурували її тільки одну половину і сп'яли над нею дах. Так повсталася «яма просвіти», як це її називають в Вінніпегу. А інститут ім. Т. Шевченка в Едмонтоні укр. фермері виплачували протягом п'яти років. Зложили на нього кільканадцять тисяч доларів (цілий будинок куплено за 44.000 дол.) і цього 1923 року власник судом відібрав той будинок. Виявилось, що заряд того будинку не виплатив за нього навіть процентів. Тепер власник того будинку наложив арешт на «народній католицький дім» в Едмонтоні, яким Кремар гарантував позичку, а також судовою дорогою відбирає землю в тих українських фермерів, які підписали бонди. Голова того інституту Шіба, який вів всю ту «господарку», завчасно втік до Галичини.

Для «сироти Івася» ця зброя також видурила від українських фермерів кілька тисяч доларів і не дала про них ніякого звіту. Кремар сказав, що він їздив кілька разів до Отави (столиці Канади) і там провадив за ті гроші з міністрами «високу політику». А в дійсності він їздив по місті автомобілем «з дівчатами» та справляв в першорядних отелях бенкети. Він, як то кажуть, знав вартість долларам.

«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА».

Коли українській злодійкуватій інтелігенції відібрала влада право голосу у внутрішній політиці, то вона вдавилася у «зовнішню політику». Вона почала рятувати Україну й Галичину від ворогів. З тою «політикою» вона ніяк не могла дати собі ради, або, як робітники сміялися, не попадала в ногу. Діло в тому, що під час внутрішньої боротьби на Україні й Галичині в 1918—1920 роках до Канади доходили дуже суперечливі вісті і ті з великим запізненням. Наспіє, наприклад, вістка, що Петлюра видав маніфесту до держав антанти, в якому доказував, що Денікин є найзавзятіший ворог України—і галицька інтелігенція в Канаді починає собі велику кампанію в пресі про те, що Денікин є найзавзятіший ворог України й Галичини, скликає масові віча, укладає телеграми, чолобитні, меморіяли й посилає їх до Клемансо, Лойд-Джоржа, Вільсона, доказуючи їм на чому світ стоїть, що Денікин—це кат українського народу і культури. І тільки вислали телеграми, а тут наспіває вістка, що Петрушевич злучився з Денікиним. І що тут його в біса робити?

Через якийсь час наспіває вістка, що Петрушевич оголосив всіх поляків поза законом. І наші інтелігенти пишуть до Лойд-Джоржа, Вільсона, Клемансо нові меморіяли, в котрих кажуть «на гак з поляками». І тільки післали меморіяли, аж ось наспіває вістка, що Петлюра склав з поляками умову, як з приятелями України. І знову наші інтелігенти осталися в дурнях.

Коли в Версалю розпочалась «мирова» конференція, вихиляста українська «дипломатія» в Канаді рішила і від себе вислати делегатів на ту конференцію. Задля такої великої події «народовці» з греко-католиками створили один національний фронт, вибрали в Вініпегу спільний канадійсько-український горожанський комітет і почали кампанію за доларами. Треба ж делегатам на дорогу! Делегат має їхати один від греко-католиків — Шкварок, настоятель митрополичої бурси в Сент-Боніфас, і Іван Петрушевич, якийсь свояк диктатора, від «народовців». Коли зібрали щось коло 8.000 доларів, тоді «народовці» (свистунівці), які мали більшість, в горожанському комітеті, тихцем вислали своїх обох делегатів, так що греко-католики і їх кандидат нічого й не знали. Замість Шкварка свистунівці вислали Осипа Меґаса. Ті делегати посварилися між собою ще поки доїхали до Парижа, здається, за те, що дістали нерівно грошей. А прибувши до Парижа, Меґас хотів бути старшим за Панейка, а Панейко, маючи за собою «реальну силу», прогнав Меґаса зі складу делегації. Меґас плюнув на делегацію і поїхав в Кам'янець на Поділля до Петлюри. А потім через якийсь час вернув до Канади і виступив на публичному вічу в Едмонтоні проти горожанського комітету й проти цілого Петрушевичового «уряду», називаючи його збіговиськом проститутток. Виступив він також з «викриттями» й в робітничій газеті «Українських Робітничих Вістях».

На якийсь час жовтоблакитники в Канаді цілком стратили голову в своїй «зовнішній політиці», аж поки їм знов було привернено право голосу у внутрішній політиці. Тоді вони злучили «приятное с полезным» — внутрішню політику із «зовнішньою».

Консервативна партія, яка стояла в Канаді при владі під час цілої війни, так прокралась, що вона сама не мала надії прийти знову до влади. А всекраєві вибори наближалися. Українські «дипломати» стало оббивали міністерські пороги в Отаві, обіцяючи консерваторам 300.000 українських голосів, коли ті закинуть слово в Лізі Націй про Галичину (Канада має в Лізі Націй двох своїх представників). Однак, консерватори не хотіли нічого мати безпосередно з українськими «дипломатами», знаючи їх глупоту, але українські голоси їх все ж таки манили. І консерватори вжили такої тактики: вони порозумілися в Монреалі з шифкартовим агентом, спритним шарлатаном, жидом Боєром, і підіслали його до українців. Боєр, ігноруючи на перших порах українську «дипломатію» в Канаді, навіть

Петрушевичового представника в Вініпегу проф. Боберського, вдався просто до Нью-Йорку до Цегельського, що сидів в Нью-Йорку після того, як українські робітники побили йому в Клівленді голову. Там вони обидва вложили план і оголосили в Канаді позичку для «уряду» Петрушевича в сумі 1.000.000 доларів.

Після цього Боєр приїхав до Вініпегу з двома злодюжками—Грицьком Курдидиком і Ткачуком,—скликав до найбагатшого в місті отелю конференцію, на яку запросив кількох насобачених канадійською політикою українських редакторів і там спільно уложено план переведення мільйонної позички для Петрушевича, яку мали зложити українські імігранти. Петрушевичового представника в Вініпегу, Боберського, на ту конференцію не впустили, бо він, мовляв, на канадійській політиці не розуміється.

Цією «політикою» мали на увазі убити зразу кількох зайців: канадійські представники в Лізі націй мали були поставити на порядок дня питання про Східню Галичину; за це всі українці в Канаді мали віддати всі свої голоси за консервативну партію; консервативний уряд за ці майбутні українські голоси дозволив Гешефтярам здерти всяким обманчим способом 1.000.000 доларів з української іміграції; з того мільйона доларів частину мав дістати Петрушевич, частину Боєр, частину Цегельський, а частину дрібна вініпегська українська вошва. За свої послуги Боєр, крім нагородження його титулом найбільшого українського патріота, мав одержати від Петрушевича тютюнові концесії в Галичині, розуміється, тоді, як Петрушевич прийде до влади (але контракт Петрушевич мав підписати тепер); від консервативної партії Боєр дістав за свої послуги (за забезпечення за нею 300.000 українських голосів) кількадесят тисяч доларів готівкою.

І почалася робота. Почалася з великим патосом, але закінчилася повним фіяско. Перш за все, «Українські Робітничі Вісти», орган робітничої організації «Стоваришення Український Робітничий Дім», були цілком в курсі діла і безмилосердно викривали всю ту крутарську роботу, а по-друге—ліберальна партія, яка готувала в майбутніх виборах удар консервативній, також пронюхала про цю угоду і справа ледве не опинилася в суді. Розуміється, це було б повною дискредитацією консервативної партії. І от раптом Боєр зникає з канадійської землі, а його агента (також народного діяча) Курдидика поліція арештує в Вініпегу на вокзалі за якісь шахрайства в Дауфін, недалеко Вініпегу. Петрушевич, пронюхавши про це все, «зрікається» позички.

ГАСТРОЛІ ОСИПА НАЗАРУКА ПО КАНАДІ.

Зрікається, але ненадовго. Через рік він присилає до Канади свою «найтяжчу гармату», Осипа Назарука, міністра преси й пропаганди за часів Директорії в Києві. Ось вже скоро

рік тому, як ця Петрушевичова потвора лазить в Канаді між українських фермерів і збирає долари. Збирає різним шарлатанським способом. В містах між робітниками він не має ніякого успіху. Навпаки, як що й скликає де мітинги, то там для його охорони жовтоблакитники спроваджають відділи поліції. А між фермерів то він ще йде. Він звязався в Канаді з клерикалами, а його найближчими лейтенантами є проф. Боберський і др. Олександр Сушко. Перший, перед тим як Назарук має їхати між фермерів в дану місцевість, висилає між тих фермерів брошурку, написану самим Назаруком п. н. «Христос в Канаді», а другий співає Назарукові дифірамби в «Кан. Українцеві», яку він (Сушко) редагує.

Ось уривок з одного такого листа, яких тисячі Боберський розсилає між фермерів:

«Поважний Пане!

Як ми маємо поступати з поляками, щоби їх позбутися? Скажіть! Що ми маємо робити з москалями? Чи знаєте? Як ми маємо поводитись до румунів, литовців, чехів, німців?»

А далі пише, що «потрібна нарада, або віче», «в котрій хаті можна скликати», «котрий день в тижні найліпший», «порадьтеся з другими і відпишіть зараз, бо з промовою прийде др. Назарук, один з найліпших бесідників зі старого краю».

І тут же дві летючки: «Христос в Канаді» і «Український жид в Канаді про нашу справу». В брошурці «Христос в Канаді» Назаруків Христос каже до людей:

«Пошлю вам мужів сильних, які попроведать нарід ваш. І в силі великій осядете на землях ворогів своїх... І до семого покоління, відімщу кривду вашу тим, що гноблять вас».

Таке говорить Назарук, безбожний радикал (галицький) до людей, аби тільки виманити доларів. Однак, долари напливають дуже помалу, і приближні Назарука кажуть, що він сам признається, що почуває себе як прибита мокра курка.

А найбільша лютя бере його на робітничі організації та на «Українські Робітничі Вісти» за їх негативне становище до його «позички».

ФЕРМЕРСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

За останніх кілька років, починаючи від 1919 року, фермері почали організовуватись в свою партію. В кожній агрикультурній провінції є тепер сильна фермерська організація («United Farmers»). До цього їх примусило тяжке економічне становище, що витворилося після війни.

Під час війни ціни на фермерські продукти дуже зросли. Фермері (не лише українські, але всі загально) побачили нагоду розбагатіти і почали купувати в компаній землю. Всі вони хотіли мати більше землі. Компанія продавала землю на виплат,

але фермері гарантували виплату цього боргу своєю власною фермою, а навіть худобою і будинками. Аби обробляти набуту в компанії землю, вони почали брати також на виплат рілльничі машини в компанії. Та два роки не вродило, а потім і війна перестала. Ціни на фермерські продукти зразу понизилися вдвоє, а платити за землю треба. Компанії за борг тиснуть. Засіє, збере і змолотить фермер збіжжя, ще й завезе до елеватора, а там не дістане ані цента. Фермері попали просто в розпачливе положення і почали думати про організацію. Однак, та сама компанія, що купує в фермерів продукти їх праці, відгадала думку фермерів і підслала до них своїх агентів, які почали фермерів організовувати. Протягом 1920—1922 рр. фермерська організація виросла в велику силу. Вона взяла владу в свої руки в трьох провінціях: Онтерію, Альберті і Манітобі і має велике представництво у всекраєвому парламенті.

Зраділи фермері. Тепер, думали вони, зробимо ми те, що схочемо. Вони були остільки сліпі, що не бачили того, що на чолі їх організації стоїть їх найбільший ворог. Але тепер вони прозрівають. Прозрівають після того, як побачили, яку комедію з ними відіграно. На початку липня ц. р. відбулися провінційні вибори в Онтерію і фермері провалилися. В Альберті, де фермерська організація мала 30.000 членів (на 688.000 загального населення), за 1922 рік втратила цілих 15.000 членів. Це після того, як фермері побачили господарку «свого» уряду. Українські фермері також масово вступали до тої організації. Збіжева компанія має своїх агентів і серед української інтелігенції, які дуже щиро вербували українських фермерів до неї. В Альберті українці мають в парламенті (провінційному) два своїх депутати, а в Манітобі аж є п'ять. Але ці «українські послы»—це таке нужденне сотворіння, що не тільки не вміють і бояться боронити, ну, скажемо, хоч би інтересів українського фермерства, але вони, як нужденні раби, присмикаються перед владою. Це є копія галицької репрезентації в віденському парламенті. Ось примір:

Минувшої весни розбиралася в манітобському парламенті справа про виплату бідним жінкам-вдовам, що лишилися з дітьми, 30-доларової місячної пенсії. Більшість послів була за виплатою. Тоді встав український посол Якимішак і сказав:

«Коли ми ухвалимо для вдовів таку пенсію, то жінки будуть тріти своїх чоловіків, бо будуть знати, що їм не доведеться бідувати, будучи вдовицею».

Навіть декотрі англійські депутати закричали: «стидно!»—на цей випад «українського посла».

Як що фермері в Канаді знаходяться тепер в тяжкому положенні, то це значить, що українські (головно. незаможні) є просто в розпачливому положенні. Минувшої зими фермерські

представники перший раз в історії прислали на з'їзди «Стоваришення Український Робітничий Дім» (української робітничої організації в Канаді) своїх представників. Прислали і на всекраєвий і наї провінційальні, що відбулися в Вініпегу, Саскатуні і Едмонтон. Вони із сльозами на очах оповідали про своє положення. Люди, які працюють коло рільництва і яким навіть гарно вродило, сидять в зимі, вони і їх діти без хліба, бо компанія забрала весь хліб, лишивши тільки на насіння. Фермерська молодь утікає до міста і там, як довірлива й наївна, скоро деморалізується. Особливо дівчата, які в більшості йдуть працювати в ресторани й отелі, а в тих підприємствах публіка, звичайно, нахальна.

Незamoжні фермері почали організовувати тепер свою організацію, на чолі якої стоять українські фермері. В своєму статуті вони вже виразно говорять про класову боротьбу з капіталом. Вони знають вже, що то значить слово «експлоатація». А українські фермері дуже працюючі. Вони в суворому канадському кліматі вирощують не тільки гарну пшеницю, ячмін, овес і т. д., але красну городовину, тоді як англійський фермер купує городовину в місті, купує її в українського фермера. Жінка українського фермера уміє виплекати капусту, огірки, цибулю, одним словом, все необхідне не тільки для власного вжитку, але й для ринку. В цьому велика перевага українського фермера перед англійським і перед фермером іншої національності за виїмком німців.

Це знає і канадійська влада. Обговорюючи на початку червня цього року справу імiграції до Канади в парламенті, говорено там, аби галицьким селянам, які хотіли б осісти на землі, дати легший доступ до Канади. Але горе й розчарування чекає того селянина, який приїде тепер до Канади на землю. Коли 20 літ тому назад годі було дістати відповідну землю, то тепер тим більше. Дістати добру землю в Канаді тепер може тільки той, що приїде з тисячами доларів в кишені. Той може купити в приватніх капіталістів землю, які мають ще до продажу мiльйони акрів. Але це не для звичайного імiгранта, який іде з порожніми кишенями.

Відносини між українськими фермерами і жовтоблакитною інтелігенцією тепер що-раз прибирають більш ворожого характеру. За останній час чотири бувших патріотичних фермерських організації зірвали з жовтоблакитниками й злучились з робітничою організацією, записавши свої доми-читальні на «Стоваришення Укр. Роб. Дім». Фермері пишуть тепер дуже багато листів до робітничої організації і просять поради, просять рятунку.

Бо коли говорити про організаційне й культурне життя українців в Канаді, то це треба говорити лише про робітничі організації: про «Стоваришення Укр. Роб. Дім» і про «Українську Секцію Робітничої Партії Канади». Перша з них має свої інституції по цілій Канаді (під статутом «Стов. УРД» є 30 будинків,

а всіх відділів «СУРД» має 57 з 3.000 членів). При всіх тих інституціях є вечірні диточі школи, в яких учаться 1.200 дітей українських робітників. При «СУРД» є жіноча організація, яка числить 550 членкинь і видає свій орган (місячник) «Голос Робітниці». Там же є Робітниче Запомогове Товариство, видавництво «Пролеткульт». Це є одинока українська організація в Канаді, яка не далася нікому звести себе на манівці. До неї жовтоблаkitна інтелігенція не посміла підійти, хоч часто пробувала. Її преса «Українські Робітничі Вісти», «Голос Праці» і «Голос Робітниці» не запродувалися ніяким буржуазним партіям або сектам, хоч не раз переживали тяжке матеріальне положення. Жовтоблаkitники знають силу тієї організації, бо не один раз вона залила їм гарячого смальцю за шкіру, викриваючи перед масами їхні злодійства. Навіть коли Осип Назарук приїхав до Вініпегу, то зараз же на другий день прийшов з Боберським до Укр. Роб. Дому і просив, аби не перешкоджати йому обдурювати фермерів та збирати долари, за що одержав належну відправу. «Стоваришення Український Робітничий Дім» є світлим промінням на темному фоні Української іміграції у Канаді.

Біржева вакханалія.

(Від нашого власного кореспондента).

Завал Австрії, падіння австрійської корони перелякали капіталістів, нагнали паніку на біржевиків, вигнали з кордонів країни грошовий капітал на міжнародні ринки, до країв з твердою валютою. Промисловість не жила, а жевріла. Фабрики не працювали, а блимали. Банки не спекулювали, а обертались в угарі незвісности. Робітники не «вкладали душу в роботу», але огиналися. Усе йшло сяк так і аби як. Все перебувало в зневір'ї в теперішнє і жило зневір'ям майбутнього. Все застигло в сподіванні подиху вітрів з країн твердих політичних курсів і непохитних валют.

Чаявші руху вод не дурно чекали. Похитнувшись у першу хвилину, капіталістичний лад в Австрії знову знаходить свою рівновагу — тимчасову чи сталу, але рівновагу таки.

Гарантії великих держав, реалізація позички, диктатура Ліги Націй змінили економічне становище.

В чому виявились ці зміни? Кому добре повелось від цих змін? Чи відродження господарства буржуазного відроджує благоденствіє робітничої класи? Сорок відсотків довійськової зарібної платні чи йде в напрямі рівнобіжної зміни по лінії піднесення цінних паперів на біржі? Процвітання економічного життя країни чи яскравий червень сухітника — що маємо перед нами?

Ще Карло Маркс в своєму капіталі в блискучих аналізах змалював, як накопичування капіталу йшло в супроводі безмежного визиску робітників. Нова історія, історія наших днів, історія азійських і європейських колоній тисячу і перший раз підкреслює це явище. Австрія після війни, Австрія колонія, — Австрія сьогодні дає до цього ілюстрацію, малюнок.

Ледве обіцянки позички почали одягатись в реальні одяги, корона перестала падати. Ледве парламенти підтвердили обіцяні банкам державами гарантії позички для Австрії, капітали поперли в Австрію. Ледве народилась певність, капітали зринули зливою в Наддунайську державу.

Щеб пак! Є гарантія і вісім відсотків на біжучий рахунок в австрійських банках. Є своя влада і влада банкірів, і дев'ять відсотків на книжку вкладчика, на довготермінові рахунки. В Швейцарії три-чотирі, в Англії п'ять-шість, а тут вісім-десять. Двічі вище.

Але дивна річ. В той час коли позичка Ліги Націй, яка дає десять відсотків, знаходить покупців головним робом в Лондоні, Римі і Парижі, у Відні на неї немає покупців. Закордоном купують, а тут обходять. Чому?

Віденська біржа живе в казані несамовитого спекулянського кипіння. Закордон надав грошей, відродив віру, окрилив надії на казкові прибутки, на золоте Ельдорадо. Ось що ми бачимо. Як наслідок того промисловість окрилюється, банки dokonують що раз вищі злети, а цінні папери погнали вгору. Слава про економію, чутки про звільнення «зайвих» робітників, вістки про систему поту і про плани найвищого визиску, витискання соків з австрійського робітника піднесло ціну на папери в очах покупців акцій.

Ось тому ж то в країні не хочуть нічого чути про позичку в десять процентів річних, але у всіх розпалені апетити на 100 відсотків. Традиційне карбованець на карбованець стало жагучим бажанням великих і малих шиберів.

Роспочалась найсправжніша біржева вакханалія. Біржа набита вщерть, до переповнення. Австрійська корона стоїть в Цюриху дуже високо, вище як три місяці назад, але цінності паперові не падають. Де там падати!

Протягом одного місяця акції Кредитанштальтбанку з 300.000 піднеслися до 420.000 корон, Лендербанку—з 280.000 на 427.000, Уніонбанку з 290.000 на 500.000, Депозитенбанку—з 72.000 на 124.000.

Що більше службовців викинуто на вулицю, тим вище акції. Що дужче визиск не викинутих на вулицю урядовців банків, тим певніше ріст цінностей. Ось така природа австрійських економічних відносин.

Здавалось би, що безробіття є перша ознака «нездоровля організму». Але тут ми маємо цілком відворотне явище. Монтана гезельшафт—це велике підприємство Штинеса і Кастігліоні—цілий час викидає робітників з фабрики і на днях спинило «Вальцверк», але її акції піднеслися з 639.000 до 870.000. Замеринзький завод вагонний домагається від повітової промислової комісії дозволу на звільнення соток робітників, але його акції скакають з 260.000 на 335.000. Але інші підприємства досягли ще більших успіхів: паровозобудівельна фабрика Зігль—з 275.000 на 750.000 корон. А Файчер—магнетитна фабрика з 25.000.000 піднесла акції до 40.000.000.

Скажені перегони на біржі в цю літню годину прикували урядовців банків до понадтермінових праць, до конторських столів. Не можуть упоратись з роботою. Банки завалені операціями—купівля й продаж паперів стали хоробою.

В той час коли криза збуту нагнала робітників з фабрики, в той час коли промисловість не вийшла зі стадії стагнації, банки процвітають. Промисловий капітал кричить «рятуйте» і протестує проти високих податків, банковий капітал розбухає

від казочних прибутків. Сто шістдесят тисяч безробітних, але уряд д-ра Цимермана від Ліги Націй і прелата Зейпеля від християнських «соціалів» похваляється біржевою спекуляцією, як радісною ознакою видужання господарства.

Кількість неповно працюючих з весни ані трохи не зменшилась і стоїть в межах понад двіста тисяч людей, а міністер фінансів Кінбек дає полекшання банкам. Його фінансові маніпуляції з одними банками коштують державі разом 1500 мільярдів корон.

Школи обтяті в бюджетах, на пенсіях старим робиться ощадження, на безробітних будується добробут, шпиталі взято в обценьки економії. Але натомісць подивіться, яка полекша иншим бідакам: заведений попереднім міністром фінансів Гюртлером закон про податок на учасників в біржі одвідувачів тепер скасований.

Державні пенсіонери, інваліди війни, покалічені одержують заплату від держави коронами сумнівної вартости, що не має нічого спільного з її теперішнього вартістю, або ж суми, які не можуть іти в порівняння з падінням корони, але зате заведено закона, що гарантує закордонним акціонерам Національного Банку дивіденди в золоті. Це коштує державі тільки 70 мільярдів корон. Щоб було довір'я закордоном!

Податок на сіль піднесено на 80 відсотків, залізничні тарифи знову підносяться, пошта подорожчала на 50 відсотків від першого серпня, робітників обкладено податками й навіть особистим податком, але натомісць уряд дає подарунки.

Від податків звільнено спадщини, лісові й земельні маєтки при купівлі та продажу.

Це політика християнських «соціалів» і всенімецьких «націоналів» перед виборами до парламенту, що мають відбутися 21 жовтня. Це реакція економічна, це один бік медалі.

Другий бік—це нестримна прогресія гарячкової політичної реакції: бенкет фашистів і фронтовиків, дітей двох буржуазних партій.

Під ударами двох тих бичів тягне австрійський робітник сьогодні колесницю австрійської колонії.

30 липня 1923 року.

Австрія, яко республіка.

І. ЗАНЕПАД БЕЗ ВІДРОДЖЕННЯ.

Бурхливі дні падолиста 1918 р. і в Австрії схитнули все гниле до найглибших підвалин. Стара подвійна монархія, що «мала стояти вічно», розпалає на свої національні частини. Теперішня Австрійська республіка є тільки маленька решта колишньої держави, та решта, де австрійці, що говорять німецькою мовою, живуть спільно, густими масами. Всі інші країни почасти установились яко самостійні держави, почасти їх жадібно проковтнули держави, що існували раніш. Так, по-перше, повсталала Угорщина, яко самостійна держава, далі Чехо-Словакія, що заявила права на великі шматки країн з німецькою мовою населення й одержала їх від Антанти. Південні провінції припали почасти Італії, почасти Південно-Славії. Республіка Австрія почала своє існування вже яко уламок, що лишився після цієї катастрофи ¹⁾. Без плану й мети так носився цей уламок де-який час по відкритому морю політичного життя.

Буря падолисту розбила гнилу будівлю. Не було будівничих, щоб збудувати нові риштунки. Буржуазна класа, що в Австрії запродала себе Габсбургам на життя й смерть, виявила себе нездатною керувати владою без кубла монарха. Перевага німецької буржуазії в старій Австрії була забезпечена захистом династії. З вимогами та сподіваннями виступила після перевороту наперед і австрійська робітничка класа. Але ці австрійські робітники давно відвикли від важких боїв. Останній великий бій вони провели в 1905 році за загальне виборче право; отже з того часу проминула доба мало не цілого людського покоління. Війна та гидкі імперіялістичні злочини здобули в австрійському робітництві лише слабкий опір. Через загальну національну та культурну розрізненість в габсбургській монархії й австрійське робітництво відстало від своїх братів у Германії. Виявом цієї відсталости широких шарів німецького, австрійського пролетаріату була австрійська соціал-демократія. Вона приспала

¹⁾ Монархія нараховувала 53 мільйони населення, республіка Австрія 6.131.445.

вимоги пролетаріату різного роду обіцянками й сіла до державного корма, щоб забезпечити нездатній та цілком безпорадній буржуазії певність панування. Австрійські ж робітники довго сподівались, що завдяки їхнім провідникам в державному уряді все повернеться на краще. Коаліція австрійської соціал-демократії з реакційним крилом буржуазії, з консервативним австрійським католицьким духовництвом тяглася від 11 падолисту 1918 р. до жовтня 1920 р.¹⁾

Однак австрійські соціал-демократи не були Шейдеман-Еберт'ами. Вони вміли уникати методів Носке та їхніх наслідків. Але й на них падає вина кривавої бані у Відні 15-го червня 1919 року.

Про другий інтернаціонал також і австрійські робітники не хотіли нічого знати. Націоналізм зовсім далекий австрійським робітникам, що живуть як раз в середині національної плутанини. Як що за часу війни вони виплачували Габсбургам свою данину кров'ю, то це не стільки через патріотизм, скільки через брак думок та енергії. В протилежність германському робітникові австрійський пролетар дуже швидко відчув, що він захищає не свої інтереси й не свою батьківщину, але в протилежність до германського робітника він робив з цього пізнання далеко не такі гострі висновки. Це є корінь австрійської демократії та причина її впливу в інтернаціоналі. Адлери та Бауери намагались свій досвід в Австрії передати й реформістам інших країн.

Заснування віденського інтернаціоналу (в лютому 1921 р.), до якого зараз приложили для сміху назву інтернаціоналу 2^{1/2}, було наслідком цього змагання. Як віденському інтернаціоналові, так і всьому в цілому австрійському робітничому рухові властива якась половинність. Коли революційні хвилі здіймались високо, тоді й австрійська робітничка класа була готова натягати свої вітрила. Занепад революційної хвилі призводив тутешнє робітництво до мізерного скиглення.

За падолистом 1918 р. прийшли бурі 1919 р. Скрізь піднялись маси пригнічених. Героїчний приклад російських робітників, хоч пізно, але все ж таки запалив європейський пролетаріат. 1919 р. був повний важких боїв, та гарячих надій, спартаківський тиждень в Берліні, бойовий наступ на фортецю контр-революції в німецькому Національному Зібранні в Ваймарі, Мюнхен та Будапешт—два червоних міста, Відень був схвилюваний. Австрія повинна була на щось зважитись.

Мов очерет з вітру, хилились австрійські соціал-демократи. Вони не наважувались рішуче подати свій голос за контр-революцію—але серце їхнє знати нічого не хотіло про революцію.

1) Величезна більшість робітників належить в Австрії до соціал-демократичної партії. Число її членів 200 000, число її голосів на виборах до Національної Ради в жовтні 1920 р. перевищувало мільйон. Вона є друга по величині партія в австрійському парламенті.

Так на протязі кількох тижнів німецька Австрія була більш островом серед бурхливого червоного моря. Отто Бауер, що тоді керував австрійською зовнішньою політикою, відмовився допомогти угорським братам робітникам, але й ворогам угорської робітничої класи, чеським легіонам та південнослов'янським мобілізованим військам, австрійський уряд так само допомагати не міг. Задля цього пролетарі були занадто сторожкими. Але провокація швидко розклала австрійську соціал-демократію. В своїй мудрій самообмеженості вони лише сприяли контр-революції¹⁾. Мюнхен незабаром зробився жертвою білої гвардії, червоний Будапешт був взятий. Австрія, що так ні на що й не зважилась, могла тепер поспробувати «прихильности Антанти».

На угорський та баварський пролетаріят нацькували звір'я. Контр-революційний інтернаціонал ніде так яскраво себе не виявив, як у Відні, цьому центрі балканської мішанини народів.

Разом з політичною реакцією й злидні австрійського пролетаріату та народніх мас по сусідніх країнах все збільшувались.

2. ЗАНЕПАД ГРОШЕВОГО КУРСУ ТА ГОЛОД.

Австрійські гроші впали зараз же після занепаду австрійської монархії. Австрійська корона зовсім втратила ціну. Державні спадкоємці створили собі свою власну валюту, що незабаром опинилась у кращому стані (чеська, угорська, південнослов'янська валюта). Для покаліченої Австрії збереглося тільки одно—обов'язок виплачувати борги старої монархії. Відень та його діти зробились для світу символом злиднів. Але не всі діти у Відні голодували та мерзли, не всі жінки бігали з блідими щоками по базарях та вулицях. В той час, як голод провадив свою гостру діяльність по шлунках робітників, провадилось у всю безсоромне шахрайство. Старі й нові багатії наввипередки пишались нечуваними розкошами. Відень, місто пісень, ніколи ще не був так повний музикою та танками, як у той час, коли по бідних кварталах смерть награвала свій танок дітям робітничої класи. Вся вага розпаду валюти впала на плечі пригноблених. Фінансисти та банкіри здобули з цього народнього лиха величезні прибутки—кожне нове зниження австрійської крони вітали на біржі з радістю. Воно наповнювало кишені крамарів та шахраїв, опорожнюючи остаточно шлунки вбогих.

Врешті й буржуазія зрозуміла, що вона танцює на вулкані. Спокій, з яким робітники дивились на шахрайство та безсоромні танки, здався багатьом представникам пануючої класи зловісним. Буржуазія почувала себе непевною через те, що вона тепер

¹⁾ Відень зробився осередком монархичних зібрань. В Відні плелись інтриги проти Угорської радянської республіки, на австрійській території збирались баварські білогвардійці.

стримувала пролетаріят, хоча й за допомогою соціал-демократії, але більше через власну озброєну силу.

Народня, або державна міліція, як її згодом перейменovali, набиралась спершу майже виключно з безробітних індустриальних робітників. Селянські хлопці, після того, як спробували, що то є війна, не хотіли нічого й знати про салдатські забавки (про те ж, щоб вступити до війська для охорони своїх власних інтересів, вони тоді ще не думали). Не зважаючи на мізерні умовини, валили робітничі сили пролетаріату до народньої міліції, до того їх змушували злидні, але також вони зрозуміли раніш, ніж інші класи, важне значіння пролетарської озброєної сили. Соціал-демократичні та паціфістські робітники йшли в великому числі до військової служби не для того, щоб повстати проти буржуазії, але щоб стати на перешкоді утворенню реакційного війська для нападу на робітників.

Довго клопоталась буржуазія біля того, щоб перетворити міліцію. З цією метою повільно заміняли салдатів-робітників класово-несвідомими елементами з сільського пролетаріату, зменшували силу армії, скасували салдатські ради. Робітничі журнали вже в Австрійській республіці не могли більш проходити до кесарень. «Червоний Салдат»—орган комуністичних салдатів, переслідують, але також і «Вільного Салдата»—соціал-демократичну салдатську газету, офіцери бачуть з незадоволенням. Так пильною працею пощастило реакції майже зовсім захопити важливу позицію, що створив собі австрійський пролетаріят у міліції.

Поруч зі скороченням міліції провадилось будування інших збройних організацій. Поповнили міліцію, яка за часів президента Шобера лишалась захисним військом контр-революції, та жандармерію, що рекрутувалась з селянства. При демонстраціях де-який час державна міліція була завжди на боці робітників і навіть нападала на поліцію. Тепер картина змінюється й буржуазія набирається нового духу.

Але пануюча класа Австрії ледве чи змогла б сама провести справу приборкання пролетаріату. Поруч з нею проти австрійської робітничої класи стояла пануюча класа Антанти, владаря над Австрією.

«Орієнтація на захід» було гаслом вже соціал-демократичного коаліційного уряду. Дрібнобуржуазний уряд, спадкоємець попереднього, вірно тримався за це гасло соціал-демократичного запобігання та за Пуанкаре. Австрійський пролетаріят голодував. Що-разу, коли з'являлось незадоволення, що-разу, коли пролетарі наважувались тільки писнути проти пригнічення, згори їм заявляли: Антанта не надішле життєвих засобів. Спокій, порядок, щоб з закордону прийшов хліб! Соціал-демократи хором повторювали ці слова: робітники не можуть, не повинні підніматись, бо інакше Америка припинить свою діяльність по постачанню продуктів, бо інакше навантажені борошном

потяги в Трієсті та по інших місцях не прибудуть. І дійсно, комісійні органи Антанти працювали рука в руку з австрійською класою гнобителів. Пролетаріят лишався спокійним, приймав на свою голову голод та холод, дивився на створення війська для захисту реакції, поглядав на питання буржуазії, спокій та порядок підтримувався. А Антанта надсилала продукти, надсилала борошно та сало. Але робила вона це зовсім не для того, щоб з чистої «людської» любови втишити голод віденських дітей. Вона діставала за це золото та інші цінності, що збідніла держава мусила виривати з рук їхніх власників. Потяг приходив за потягом. Все, що мало цінність, переходило до рук могутніх панів Європи. Австрійська корона падала все нижче та нижче. Занепад валюти мов батоном бив як раз по найбідніших, для тих, що жили з власної платні: для робітників, службовців, урядовців, лікарів та інших інтелігентів. Вони збідніли остаточно. Для чужоземця ж усе здавалось до сміху дешевим. Ціла зграя крамарів та шахраїв з усіх пануючих держав розсипалась по австрійській республіці. Закупка почалась. Всі цінності переходили до рук чужоземного капіталу, навіть місцеві капіталісти шукали порятунку у вивозі. Завдяки цьому валюта втратила останню цінність, зубожіння широких мас росло безмежно. Де-не-де робітники з погрозами повставали. У Відні 1-го грудня 1921 р. дійшло до демонстрацій проти голоду і тоді пограбовано де-кілька вулиць. Тоді соціал-демократія, завжди готова до різного роду проектів порятунку, вигадала нове гасло: «стабілізація валюти», оздоровлення державного господарства. Спокій та порядок знову були першим словом, далі: скасування папірового грошового господарства, коротко кажучи—оздоровлення валюти. Мов зачаровані дивились дрібні буржуа та частина робітників на цю вивіску: «оздоровлення та стабілізація».

Але з нічого й соціал-демократія 2½ інтернаціоналу нічого не може зробити. Державі бракувало всіх засобів. Все, що мало цінність, перейшло закордон, бо ця буржуазна держава змушена була довгий час одержувати хліб з закордону й дорого за це платити, аби в самій країні позбудися хоч найгострішого голоду. Аджеж і володарі Австрії знали, що скажений голод у шлункові є прокляттям для спокою та порядку.

3. ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА КОЛОНІЗАЦІЯ.

«Оздоровлення» Австрії розпочалось з переговорів. Австрійський канцлер, прелат Зейпель, мандрував з міста на місто. В Парижі та Римі, в Берліні та Празі він пропонував Австрію, як об'єкт торгівлі,—тому, хто більше дасть. Нам треба кредитів, ось «що», й «працю»—думав австрійський уряд. Клерикальна партія, що тепер майже керувала державою, програла таким

чином останній моральний кредит, що Австрія ще мала закордоном. Сусіди почали споряджатися. Горті клацав шаблею на східному кордоні, Південно-Славія мобілізувалась на півдні.

Італія, що вже цілком зжилась з думкою проковтнути, принаймні, найбільшу частину Австрії, обмірковувала справу. Бідна колонія здавалась вже ж не вартою збройної сутички з Південно-Славією. Так само й пражські крамарі не наважувались хапнути. Угорщина загрожувала нападом, і війна за поділ Австрії може викликала б другу балканську, а може й всесвітню війну. Не через любов до згоди відмовились володарі Італії та Чехії від свого шматка, але через те, що ці капіталістичні держави почували себе ще недосить готовими. Також в обох державах не зважувались на війну з огляду на зрост комуністичного руху.

Антанта спокійно дивилась на переговори, що провадила Австрія з меншими державами. Правда, коли становище ставало критичним, вона допомагала обіцянками. Але в цілому вона не боялась наслідків об'їзду Зейпеля. Вона добре знала, що її васали не зроблять першого кроку без згоди великих панів у Парижі та Лондоні. Справа зараз же змінилась, як тільки австрійський канцлер поїхав до Берліну. Приєднання Австрії до Германії було загрозою для Антанти. Маленькі Європейські держави були цілком грашкою панів з Версалю. Польща та Угорщина, Чехо-Словакія, Південно-Славія та Румунія не мали ніякої самостійної зовнішньої політики, принаймні, оскільки це торкалось Антанти. Для того, щоб гратись поміж себе, старший брат ще лишив їм де-яку свободу,—йому було корисно, коли ці держави цькувались одна на одну. Ніщо не було б більш небезпечним для Антанти, як справжній союз держав, що займають Балкан та берег Дунаю. Але такої небезпеки в капіталістичному світі бути не може. Війна її перше, війна лишиться й її останнім словом.

Але переговори з Берліном були для Антанти більш неприємні, бо вони морально підтримували Германію, Германію, що тільки одна не була в їхніх руках. Вони загрожували також збільшенням Германії через приєднання спільної з нею по мові й культурі Австрії. Версаль міг краще зважитись на все, що бажано, аніж на з'єднання з розбитим ворогом. Незавдоволення в Парижі незабаром зробилось помітним у Відні. Сусідні держави почали загрожувати Австрії війною. Один час все мало такий вигляд, що Австрійська республіка зробиться театром військових операцій для Угорщини та Чехії, як навіть для італійців та південнослов'ян. Навіщо великій Антанті салдати, коли їй щастить призводити своїх маріонеток до того, що вони сами пробивають одно одному голову. В усій цій справі Австрія була не суб'єктом, але тільки об'єктом. Проте, австрійський уряд мусив би складатись не з прелатів та інших представників реакційної буржуазії, як що він поважно б ставився

до переговорів з Берліном. Це був випад проти Парижу, погроза осиковим кійком. І от Антанта також поспішила з оздоровленням.

Що розуміли уряд та Антанта під оздоровленням, буде ясно з дальших подій. Австрія політично зробилась колонією. Але її господарські сили ще не зовсім були виснажені. Розрив колишніх господарських зв'язків гірко мстився за себе. Колись існувало одно суцільне господарство між Австрією та Угорщиною, між країною індустріальною та хліборобською. Необхідні для міста Відня справи та індустріальні продукти йшли з земель, що тепер належать Польщі та Чехії. Австрія майже зовсім не має кам'яного вугілля, не виробляє цукру й т. и. Таким чином австрійська індустрія почасти спинилась не тільки через брак вугілля, але й через більшу частину місць свого збуту. Повинно було відбутись повне перетворення в усьому господарстві, що, звичайно, пройшло з перешкодами та кризами.

Віденські газові електричні установи розраховані на вугілля. Широке використання (електрофікація) водяних сил Австрії розвивається коло жадливості капіталістів до прибутків.

Робітництво концентрувалось в Австрії головним чином у Відні та його околицях; цій скупченості треба завдячувати, що досі не було можливості гоїти Австрію угорськими методами. Окрugi, де реакція має перевагу (Тироль, Зальцбург, почасти горішня Австрія), лежать занадто далеко від центру робітничого руху. Реакційні селянські хлопці не можуть в такій же масі затопити Відень, як горішньо-баварські затопили Мюнхен. Сила робітничого і у першу чергу професійного руху довгий час робила неможливим перевести австрійське робітництво на голодний стан колоніальної держави. До цієї мети керувала Антанта разом з урядом австрійської буржуазії.

І от, чого досі не пощастило зробити урядові, то мусив зробити Женевський договір, що остаточно довершив колонізацію Австрії.

Балансування (зведення рахунків) господарства означало для населення величезні збільшення цін. Залізниця, пошта, телефон зробились річами недосяжного комфорту. Але й усі продукти пішли за скаженим вихрем цін. В Женеві, Австрії офіційно забороняють розмови про приєднання до Германії. Тепер Австрія вже більше не веде великої політики. Генеральний комісар Союзу Націй має контролювати Австрію. Парламент робиться іграшкою комітету. Парламент ухвалює накази цих кураторів. Балансування Австрії пощастило довести через те, що ще з вересня 1922 року Австрія жила зі стабілізацією валюти. Але які жахливі наслідки були від такого «оздоровлення»!

Як що післявійськовий час бив австрійське робітництво батогами, то тепер його б'ють скорпіонами. Австрійська індустрія, що тільки завдяки зниженню валюти могла витримати

конкуренцію з сусідніми державами, тепер раптом опинилась у найглибшій кризі. Фабрики та заводи спинились. Безробіття зробилось таким, якого Австрія не знала навіть за часів мобілізаційної кризи. Сотні тисяч робітників вилетіли на вулицю. Голод та голодні хвороби лютували. До цього ж одним з пунктів оздоровлення було скорочення та почасти скасування допомоги безробітним. Завдяки оздоровленню хліб для найбідніших зробився ледве досяжним. Як що раніш держава давала додатки до дорогого американського борошна, то це вже більш не відповідало оздоровленню. Хай подохнуть робітники, аби «оздоровити» Австрію.

Але що ж така за Австрія, що має бути оздоровлена через це наше й наших дітей голодне лихо?—почали багато де-хто питати. Маленька Австрія з приблизно 6 мільйонами населення мала по де-яких місцях до 150.000 безробітних. З них більш третини лишалось без жадної допомоги. Ремісники, інтелігенти, лікарі, адвокати, письменники, прикащики, урядовці не тільки зубожіли, для цих шарів часто було неможливо здобути державної допомоги навіть на короткий час.

Але й ті щасливі, що діставали допомогу для безробітних, гинули з голоду та злиднів. Чим довше тяглося безробіття, тим жахливіша була доля таких сімей. Багато гинуло в злиднях, ставало байдужими до своєї класи та до долі цілого світу, тоді на них, розбитих та зламаних, кинувся новий ворог—фашизм.

Разом з тим велике безробіття давить і на ті шари, що ще працюють на посадах. Платня скорочується. Фактична виплата після оздоровлення важить приблизно половину платні перед женецькими переговорами. Отже й робітничка класа доходить до злиднів і під щоденною загрозою втратити працю стає покірною до наказів панів фабрикантів. Так одна лінія веде від половинної революції в падолисті 1918 р. через урятування буржуазного суспільства через соціал-демократію до австрійського голоду та злиднів, що зробились приказкою.

4. ФАШИЗМ ПІДВОДИТЬ ГОЛОВУ.

Фашизм не австрійське, але італійське явище. Скрізь, де буржуазія починає не довіряти своєму державному апаратові та своїм органам, утворюються поруч і над державними засобами пригнічення мас позалегальні установи, що мають те ж саме завдання. Одначе й австрійський фашизм має свої особливості; він зростає з господарської кризи, з розкладу класових сил пролетаріату й використовує їх для своїх завдань.

Вже давно, ще за часів коаліційного уряду утворились перші банди білого терору. Вони складались майже виключно з колишніх офіцерів, що слізно плакали за своїми розправами над салдатами

під чорножовтим прапором Габсбургів. До них приєднались молоді студенти, та ще більше учні середніх шкіл. Перші демонстрації легітимістів виявляли виключно буржуазні елементи. Робітників в їхніх лавах не можна було знайти. Задля цього робітничий клас мусив скутувати увесь гіркий шлях після-військового часу, Австрія ще мусила зробитись країною голоду, аж поки вона дійшла до стану реакційної держави. Тепер агенти монархістів забили в довбиші, закликаючи до себе найголодніших. Де-хто починає до них прислухатись з відчаю чи з надії, хоч гірше та інше.

Фашисти, що виступають під різними прикриттями, зробились в Австрії нахабними. Але їхня сила зросла не з сьогоднішнього та вчорашнього дня. Вона зростала в затишку, напівзахована. Її бачили, їй давали розвинутись. І от вони стоять, як завзятий ворог перед класово-свідомим робітництвом Австрії.

Коаліційний уряд був безсилим проти реакційних замахів, бо ж серед нього сиділи вчорашні представники реакції, клерикальна урядова партія. Слідуючий після цього уряд Шобера та Зейпеля неофіційно підтримував протизаконні змагання фашистів. Антанта, що даремно чекала на людину з дужою рукою, що остаточно приборкала б австрійський пролетаріят, не неприхильно поглядала на змагання реакційних банд. Правда, і в цьому питанні, як і в багатьох інших, Антанта розпалась на різні зграї, що тримались протилежних поглядів. Але як що англійські інтригани призывали в Угорщині до керування Горті, то вони хотіли б з охотою зробити тут спробу і в Австрії. Двічі виправляли вони втікача австрійського регента Карла Габсбурга через Відень до Угорщини. Перший раз він подорожував сам, другий раз зі своєю енергійною жінкою Цітою, в третій раз, як би його тим часом не забрав біс, він з'явився б зі своєю тещею. Не можна здумати, що ці мандрівки відбувались без згоди керуючих фракцій антантського уряду. Час цих мандрівок служив тижнем монархічної пропаганди. В решті решт навіть смерть останнього правлячого Габсбурга Карла Втікача зробилась корисною для агітації легітимістів. Аджеж легше пропонувати реставрацію, ніж самого колишнього імператора, що його слабості, та чудернацтва відомі кожному.

Не звертаючи на це, монархічна пропаганда досі знаходила тільки невеличкий ґрунт. Через це фашисти, що звертаються під різними облудними назвискими до широких мас незадоволених дрібних буржуа та робітників, бережуться також зараз же показувати своє копито. Як скрізь, і тут вони нацьковують проти жидів, товкмахчуть про чисту расу та арійську кров,— все, що німецьке, треба знищити або, принаймні, вигнати поза межі країни. Фашизм зростає в Австрії й уже почав вимагати своїх кривавих жертв. Але разом з тим падають демократичні ілюзії, якими соціал-демократія присипляла робітництво Австрії.

Класово-свідомі робітники починають пізнавати небезпеку, вони об'єднуються проти ворога, що зрадливо хоче на них кинутись.

Баталійони риштуються з обох боків: з одного боку—класово-свідомі робітники, з другого—офіцери, буржуазна молодь, яко маріонетки в їхніх руках, декласований елемент; рано чи пізно станеться бойовище. Хай воно приведе до иншого оздоровлення, до оздоровлення через мозолястий кулак пролетарського бойця.

НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ.

ПЕРША ВСЕУКРАЇНСЬКА ВИСТАВКА ДРУКОВАНОГО СЛОВА В КИЇВІ.

Три місяці пройшло з того часу, як закрилася Перша Всеукраїнська Виставка Друку в Києві. Значіння виставки, результати праці та досягнення культурні її остільки великі, що про них слід було б поговорити докладно.

Виставка являється тим пунктом, від якого історик української культури може робити підрахунки, висновки про прогрес чи регрес, про боротьбу за існування національної культури, про характер цієї боротьби й прагнення тих груп та класів, які користувалися друкованим словом, як засобом для переведення своїх змагань в життя, як засобом поширення та піднесення освітнього рівня мас, як засобом для розбуркання в цих масах самоповаги та почуття горожанської гідності.

Друковане слово то є дзеркало, яке ніколи не тускніє, в якому цілі століття, тисячоліття зберігається той образ, що його написано, ті форми устрою та взаємовідносин, що їх зафіксовано на багато тисячоліть друкованим словом.

Вивчаючи документи друкованого слова в формі книжки, газети, журналу, плакату, відозви то-що, ми вивчаємо історію. Вивчаючи історію—вивчаємо боротьбу суспільних груп та класів. Порівнюючи факти, ми можемо зробити висновки, поставити діагноз на майбутнє, а порівнюючи сучасність, можемо сказати, чи ми йдемо вперед, чи топчемося на місці, і чому це так?

Отже, вивчаючи той матеріал, що дала Перша Всеукраїнська Виставка Друку, маємо поробити висновки до розвитку української культурної справи і, проаналізувавши причини його на основі фактів, мусимо визначити ролі революції в цьому розвитку.

Перша Всеукраїнська Виставка Друку дала матеріали, розбиті на такі основні відділи: 1. Книжковий, 2. Преси, 3. Нотодруки, 4. Прокламаційний та 5. Плакатний.

По цих 5 основних відділах і можна вивчати та робити висновки.

Але, oprіч цього, треба взяти на увагу той період, ту епоху, яку охоплює виставка.

Ця епоха для різного роду друків—різна.

Для книжок ця епоха починається від «Енеїди» через «Кобзарь» (1840 р.) до сучасного моменту (1922 рік включно).

Для преси ця епоха є 1834—1922 рік.

Для нотодруків, прокламацій, плакатів ця епоха захоплює тільки роки 1917—1922. Та й об'єкти дослідження є різні.

В період від «Енеїди» (по книжковому відділу) та від 1834 року (по пресі) до 1917 року об'єктом дослідження є тільки продукція друкованого слова виключно українською мовою.

В другий період з 1917 по 1922 роки і книжка, і преса, і нотодруки, й прокламації та плакати досліджуються на всіх мовах на території України.

Через те, що в різні періоди по різних відділах оперується з різними об'єктами, найкраще дослідити та поробити висновки по кожному відділу зокрема, аби потім поробити загальні висновки. Переходячи до книжкового відділу, мусимо зазначити, що багатство матеріалів, різнобарвність цих матеріалів дають змогу поробити висновки й досягти найкращих результатів.

В голих цифрах, підсумках та висновках по книжному відділу бачимо ми всю історію книги української, а разом з тим і народніх мас.

Розвиток української книги на Україні, що була підлегла Росії, треба розділити на 4 періоди: 1-й період тягнеться від «Енеїди» до «Кобзаря» (1798—1840 р.), 2-й період від 1840—1904 року, 3-й період від 1905 по 1917 рік (до революції) і, врешті, 4-й період від 1917 по 1922 рік включно. В межах цих періодів цікаво простежити розвиток української книжки, його характер, територіальність та проаналізувати ті причини, що сприяли її розцвіту, а також і ті, що не давали нормально розвиватись і творити з українських народніх мас культурних і політично розвинених громадян.

Числовий розвиток книжної продукції за 3 перших періоди (1878—1916 рр.) характеризує ось ця таблиця:

ТАБЛИЦЯ 1.

Числовий розвиток української книжки на території України¹⁾ та Росії з 1798 до 1916 року включно.

Періоди	Число назв	Україна	Росія
1798—1840	44	17	27
1841—1904	1250	919	331
1905—1916	1920	1595	325
За 1798—1916 р.р.	3214	2531	683

На жаль, ми не маємо можливості навести числа тиражу за ці періоди, але й з наведених цифр уже ясно, що на 25—30 мільйонів українського населення за період 1798—1916 роки (118 років) 3214 назв книжок видати—це надзвичайно мізерна продукція, ненормальний розвиток та зріст книжки, як чинника культури, а, значить, і ненормальний, хворобливий розвиток всього культурного й громадського організму на Україні. 27 назв на рік на 25—30 мільйонів?! Хіба не вопіюча цифра!

Хіба не свідчить вона про хворобу всього організму?!

Свідчить і свідчить надзвичайно яскраво.

Але розділ діаграми: «Україна», «Росія» свідчить нам і про інші цікаві факти, від спостереження яких маємо не менш цікаві висновки.

В період 1798—1840 р.р. українська книжка друкувалася переважно в Росії (Петербурзі, Москві—27 назв) і тільки 17 назв на території України.

Цей факт свідчить, що на Україні із якихсь міркувань не було змоги видавати книжки українською мовою.

1) Скрізь Україна тут взята та, яка була під російською владою. Українські землі під Австрією—виключені.

А міркування ці досить прості: російський уряд не дозволяв цього робити, і треба було додати великої енергії та праці, щоби перепони ці побороти.

Побороти ці політичні перепони далеко легше було українській книжці в Москві, Петербурзі (в Росії взагалі), аніж в Києві, Харкові, Одесі (на Україні). Тому то й маємо таке явище. З 17 назв, що вийшли на території України за перший період, вся майже продукція припадає на Харків (14 назв), одна назва на Одесу, 2 на інші міста. Київ за цей період не спродукував ні одної української книжки.

І то не через те, що не було інтелектуальних сил чи організаційного хисту та твердої волі.

Причиною були заборони.

Не менш цікавим є питання про зміст тих 44 назв, що вийшли за цей період.

З цих 44 назв було випущено—1 назву по філології, 8 назв по етнографії та 35 назв з поля літературного (красне письменство—белетристика).

Книжок іншого змісту царська цензура того періоду не пропускала і вони створювали з себе «могилки рукописів» в цензурних комітетах Петербургу, Москви та інших міст.

Другий період розвитку української книжки тягнеться 53 роки від 1841 до 1904 р. включно. Це період страшних заборон та утисків на українське слово з боку царського уряду, але все ж ми бачимо величезний числовий зріст, а також і різнобарвність по змісту.

Цей період можна поділити на 3 підперіоди (I—1841—1863 р.р., II—1863—1900 р.р., III—1900—1904 р.р.), які характеризуються такими явищами: I—повільний розвиток і уперта боротьба за українське слово; II—уперта боротьба, не зважаючи на цілковиту заборону українського друкованого слова; III—(1900—1904 р.р.) полекшення українському слову і повільний розвиток його.

За другий період числовий зріст книжної продукції досяг таких розмірів:

ТАБЛИЦЯ 2.

Числовий розвиток української книжки на території України та Росії з 1841 до 1904 року.

	Місто видання	Число назв	Заг. кільк.	Територія
1	Київ	508	919	Україна
2	Харків	117		
3	Одеса	89		
4	Інші міста	210		
5	Петербург	213	331	Росія
6	Москва	118		
	Разом	1250	назв	

З цієї таблиці бачимо, що продукція по кількості назв за другий період збільшилась в 28 раз супроти продукції за перший період. Росія потроху перестає грати ролю постачальника українських книжок, значну ролю починає грати в продукції книжки Київ, Харків, Одеса.

З'являються на кін інші міста України.

І хоча уряд Росії вживав колосальних зусиль, аби придушити культурно-національний рух мас, боротьба за українську культуру набірала все більших та більших розмірів; все глибше та глибше проходила в маси. Значно збагатилася книжка за 2-ий період свого розвитку і по змісту.

Коли в перший період обмежуємося трьома розділами по змісту, то в 2-ий період маємо уже 12 розділів (коли брати децимальну систему).

Книжки 2-го періоду поділяються по змісту так: 1) загальні (справ. та інші)—1, 2) філософія—1, 3) релігія—14, 4) соціальні знання та економіка—14, 5) етнографія—78, 6) філологія—22, 7) точні знання—16, 8) прикладні знання—55, 9) література (белетр. красне письм.)—1019, 10) історія України—15, 11) географія—6, 12) біографії—9.

От як розвивається і збагачується український книжковий ринок.

Але серед цієї різноманітності і багатства ми все ж не маємо книжок, які ставили би нас на щабель культурного розвитку з іншими націями, хоча би в межах тої самої Росії, от як з росіянами, поляками. Не дивлячись на числовий зріст, на різнобарвність, книжки як першого, так і другого періоду носять на собі відбиток популярної, а іноді популярно-наукової літератури брошурочного характеру.

Але розвиток йшов і при умовах утисків та пригноблення йшов поволі, помалу.

Револуція 1905 року змінє шляхи розвитку українського слова взагалі, а української книжки зокрема.

Україна пробуджується, скидає з себе пута і йде швидким темпом культурного розвитку.

І 3-ій період розвитку української книжки носить на собі всі відбитки революції.

Коли в першому періоді на рік видається 1 назва, в другому—23, то в 3-ому періоді на рік видається уже 174—175 книжок, себ-то в 175 раз більше проти першого і в 7,5 раз більше проти другого періоду.

Україна тепер береться сама за працю дружньо, і Росія майже відпадає, як терен продукції Української книжки, а Київ стає гегемоном по продукції Української книжки. Ось ця таблиця дає характеристику розвитку української книжки за 3 період.

ТАБЛИЦЯ 3.

Числовий розвиток української книжки на території України і Росії з 1904 до 1916 р. включно:

№№	МІСТО ВИДАННЯ	Число назв	Загальна кількість назв
1	Київ	1132	1595
2	Харків	86	
3	Одеса	51	
4	Інші міста	326	
	Україна	—	1595
5	Петербург	181	
6	Москва	144	325
	Росія	—	
	Всього	—	1920

По змісту книжки поділяються так: 1) заг. відділ (справ., бібліогр.)—78, 2) філософія—6, 3) релігія—47, 4) соціальні знання та економіка—185, 5) етнографія—64, 6) філологія—46, 7) точні знання—26, 8) прикладні

знання—115, 9) мистецтво—20, 10) література, белетристика—1213, 11) історія—58, 12) географія—17, 13) біографія—15.

Але до числового зросту книжок треба додати, що в цей період Українська книжка починає набирати соліднішого вигляду як з боку науковості, так і з боку тої різноманітності тем, що трактуються в цих книжках.

Період популярної брошури закінчився, наступив період популярно-наукової та наукової книжки в сфері наук, мистецтв та техніки і великих оповідань, повістей, п'єс, навіть романів в сфері красного письменства.

Товсті томи белетристики та наукових і популярно-наукових праць могли закрасити книгозбірню. Але перша революція була тільки першим ступнем до повного розцвіту української книжкової продукції.

Перша революція тільки викликала до творчості ті сили, які на протязі періоду в одинадцять років уперто працювали й готувалися до перемоги.

І друга революція принесла перемогу на культурному та політичному полі.

Аби закінчити розвиток книжкової продукції за 3-й період, мусимо покористати з даних про тираж¹⁾, щоб доповнити картину числового зросту й дати картину боротьби з українським друкованим словом російського уряду, який переміг першу революцію.

ТАБЛИЦЯ 4.

Тираж українських книжок з 1907 до 1916 р. включно на території України та Росії.

Рік	Число назв	Тираж	Рік	Число назв	Тираж
1907	166	385.949	1912	198	741.855
1908	219	637.095	1913	201	720.385
1909	160	406.855	1914	216	897.050
1910	183	505.012	1915	73	384.070
1911	244	840.781	1916	79	208.980
Разом 1739 назв—тираж—5.728.032.					

Але все ж таки, як скласти всю продукцію українською мовою за 3 перших періоди (від 1798 до 1916 р. вкл.), то вона надзвичайно мізерна, порівнюючи з тими потребами, що виявляли українські маси.

За 3 періоди з 1798 до 1916 року було видано 3.214 назв для цілої України. Зате зовсім різниться і є одмінним період революції 1917—1922 років. Цей період остаточно закріпив за українською книжкою народні маси. Цей період одріжняється буйним розвитком і духовним збагаченням. Але він сам по собі розпадається на декілька частин остільки цікавих, що варто розібратися в ньому детальніше.

Та, на жаль, цифри, які будуть тут подані, не є 100%-ми того, що продукувалося українською мовою за цей період, Вони є тільки 85%-ми продукції.

Період 1917—1922 років характеризується надзвичайним числовим зростом української книжки як по назвах, так і по тиражу.

Але, опріч того, українська книжка набірає поважного змісту в трактовці тих чи інших питань.

Ось ця таблиця дає картину розвитку продукції книжкової за період 1917—1922 р.р.:

1) Тираж, наведений в таблиці, можна вважати за 60% української книжкової продукції України та Росії.

ТАБЛИЦЯ 5.

Числовий розвиток української книжки на території України з 1917 до 1922 р. включно.

Р і к	Число назв	Тираж
1917	747	7.794.225
1918	1084	8.403.521
1919	665	5.512.186
1920	457	3.941.075
1921	214	2.239.529
На 1/VI 1922	186	1.896.650
Разом	3.353	29.787.186

З цієї таблиці бачимо, що за 5½ років революції видано на 139 назв більше, аніж за 118 років життя під владою імператорів Росії.

А по тиражу це недосяжна різниця. Коли за період в 10 років між першою та другою революцією вийшло 1739 назв в кількості 5.728.032, то за період в 5 років (з 1/III 1917 по 1/VI 1922) вийшло 3.353 назви в кількості 29.787.186

Швидкість продукції збільшилася в період 2-ої революції в 5 раз супроти періоду першої революції.

Які ж причини збільшення цього темпу? А причина одна: друга революція пододала царат і принесла визволення, а першу революцію подолав царат і приніс українському слову нові обмеження й поневолення. Та революція 1917 року цікава ще й тим, що вона дала змогу показати, яку велику творчу силу таїли в собі маси українського робітництва та селянства.

Продукція книжок укр. мовою за ці роки, коли порівняти її з продукцією книжок на інших мовах, переконує, що українська книжка стала потребою широких мас, стала перемагати впливи чужі, асиміляторські.

Цифри книжкового відділу яскраво свідчать про це. Ось вони:

1917 р.	вийшло 1.373 назви	12.448 316 прим.
1918 »	» 1.526 »	10.260.374 »
1919 »	» 1.414 »	13.022.915 »
1920 »	» 860 »	6.999.455 »
1921 »	» 667 »	3.606.469 »
1922 » перш. полов.	» 680 »	3.120.380 »

Разом 6.520 назв 49.457.979 прим.

По мові ці видання дають таку картину:

	Укр. мов.	Рос. мов.	Інші, крім євр.	Разом
1917	747	452	174	1.373
1918	1.084	386	56	1.526
1919	635	726	23	1.414
1920	457	369	34	860
1921	214	448	5	667
1/I—1/VI 1922	186	491	3	680
Разом	3.353	2.872	295	6.520

Коли проаналізувати цю таблицю, то побачимо, що 1921 та 1922 рік дають значне пониження числа назв українських книжок супроти книжок російською мовою.

Але це тільки пониження числа назв. Коли ж ми порівнюємо кількість виданих примірників (тираж), то будемо мати загальну картину, яку малює вищенаведена таблиця.

Українська книжка має перемогу над книжками іншими мовами й зокрема над книжкою російською. Для певности наводжу порівнюючі цифри тиражу за 1921 та 1922 роки.

	Укр.	Рос.
1921	2.239.529	1.344.940
1922	1.896.650	1.163 730

Ріжниця очевидна.

Кінчаючи розгляд продукції української книжки, мусимо зробити один твердий на основі фактів висновок: революція 1917 року визволила українську книжку с-під гніту, українська книжка завдяки революції й визволенню має весь час розвивається й становиться першорядним чинником в піднесенні цих мас на височині громадсько-діючої сили. Без революції не могло бути визволення української культури.

Це висновки, які можна зробити на основі дослідження книжкової продукції.

Тільки ж чи підтвердить ці висновки вся українська продукція (преса, нотодруки, плакати, прокламації)?

Безперечно, підтвердить.

Розвиток преси українською мовою цілком стверджує цей висновок.

Але нам варто простежити все-таки всі етапи розвитку преси для того, аби схарактеризувати її саму і те оточення, в якому вона розвивалася.

Преси українською мовою на території України, що підлягала російським царям, не було аж до 1905 року, до 1-ої революції.

На всі спроби видавати часопис була одна відповідь: не дозволяємо.

До 1905 року преса українською мовою виходила на Україні Наддністрянській та по-за межами української етнографічної території.

Розвиток же преси української можна поділити на 3 періоди, а саме: 1834—1905 р.р.—перший період; 1905—1917 р.р.—другий період та 1917—1922 р.р.—третій період.

Розвиток преси за перший період характеризують цифри по п'ятиліттях в оцій таблиці:

ТАБЛИЦЯ 6.

Розвиток преси українською мовою (роки 1834—1904 р. включно).

Роки	Число назв	На Україні	По-за Україною
1834—1849	8	7	1
1850—1854	46	22	24
1855—1859	34	10	34
1860—1864	32	21	11
1865—1869	65	55	10
1870—1874	68	57	11
1875—1879	81	72	9
1880—1884	114	102	12
1885—1889	137	124	13
1890—1894	159	134	25
1895—1899	88	64	24
1900—1904	114	100	14

Як бачимо, преса українською мовою по-за межами Наддніпрянської України на протязі 70 років неухильно зростає, переживаючи кризи, то знову з новою силою розвиваючись.

І чим ближче до 1905 року, тим преса стає різноманітнішою що до напрямків та завдань, багатшою на зміст і соліднішою на зовнішній вигляд. З'являються наприкінці першого періоду великі щоденні газети,

що нараховують десятки років існування («Діло» та інші), народжуються солідні журнали («Правда», «Літ.-Наук. Вістник» та інші).

Але, безперечно, найцікавішими етапами розвитку української преси є періоди 1905—1917 та 1917—1922 років.

Період від першої до другої революції відрізняється в основі своїй від першого періоду тим, що народжується численна преса на Україні Наддністрянській.

І цей новий фактор надзвичайно впливає як на числові збільшення преси, так і на якість її.

Преса починає диференціацію по групах, а то, можна сказати, по партіях. Народжуються органи лівого крила соціалістів (ліві соц.-демократи—«Дзвін», ліві соц.-революціонери—«Боротьба»), і через угодовську есерівську «Раду», «Нову Громаду», «Літерат.-Наук. Вістник» переходять до органів українських самостійників того часу («Українська Хата»).

Числовий розвиток преси за цей період можна бачити з слідуючої таблиці:

ТАБЛИЦЯ 7.

Розвиток преси українською мовою (роки 1905—1916 включно).

Роки	Число назв	Наддніпрянська Україна	Наддністрян- ська Україна	По-за межами України
1905	34	7	23	4
1906	63	27	30	6
1907	40	9	25	6
1908	40	8	27	5
1909	49	11	28	10
1910	73	13	39	21
1911	91	15	47	29
1912	83	13	41	28
1913	30	15	11	4
1914	21	14	6	1
1915	10	2	2	6
1916	20	3	10	7

Коли порівняти два перших періоди, то побачимо, що розвиток преси за другий період ішов надзвичайно швидким темпом, як по кількості, так і по якості.

Але справжню революцію в розвитку преси зробила революція друга.

Нікому й не снився такий буйний розцвіт преси, нікому й в голову не приходила така різнобарвність напрямків, такий широкий розмах.

Ось цифри, що ілюструють розвиток преси українською мовою за останній період (1917—1922 р.р.).

Рік	Число назв
1917	163
1918	247
1919	240
1920	135
1921	169
1922	86

За 6 років—824 назви.

По 137 назв в середньому на рік!

Тоді, коли в перший період таке число назв припадає тільки на найкращі п'ятиліття (1885-1889—137 назв, 1890-1894—159 назв).

Але це ж виключення.

А в другому періоді це цифра трьохліття.

Отже, бачимо, що в останній період, період другої революції, преса українською мовою розвивається в 5 раз швидче, аніж в 1-ому, та в 3 рази швидче проти другого періоду.

По різноманітності напрямків, солідності змісту приблизно такий же прогрес. В останній період розвивається партійна преса.

На початку революції (роки 1917, 18 і половина 1919) серед партійної преси переважає преса укр. соц.-демократів, укр. соціал-революціонерів, а з 2-ої половини 1919 аж до 1922 року буйно розвивається преса комуністична.

Розвіток її характеризують ось ці цифри:

В 1917 році українською мовою не було ніодного органу комуністичної думки.

В 1918 народжується 1, в 1919 ми бачимо уже 21, в 1920—63, в 1921—75 і, врешті, в 1922—43 органи.

Загальний підупад партійної преси в 1922 році треба віднести на карб тяжких економічних умов і переходу до НЕП'а.

В період революції 1917—1922 роки преса так густо вкрила Україну, що газети (тижневі, трьохденні, щоденні) видавалися не тільки по великих містах, як от Київ, Харків, Полтава, Одеса, ай по таких містах та містечках, як Тараща, Біла Церква, Умань, Звенигородка, Ніжин, Лубні, Ромен, Суми, м. Широке на Катеринославщині та інші міста.

Ці факти свідчать, що в розвитку української преси революція зробила революцію.

Більше того, в де-які роки преса українською мовою на Україні переважала по числу назв пресу іншими мовами, чого раніше не помічалось.

Для характеристики цього положення наведу цифри розвитку преси українською та російською мовами:

ТАБЛИЦЯ 8.

Числовий розвиток преси українською та російською мовами на території України (1917—1922 р.р.).

Р і к	Число назв укр. мов.	Число назв рос. мов.
1917	158	695
1918	239	319
1919	237	221
1920	125	149
1921	123	182
1922	53	168

Як бачимо, роки: 1918, 1920 та 1921 по кількості назв мало різняться, а в 1919 році число назв українською мовою перевищує число назв російською мовою.

Закінчуючи огляд розвитку української преси, мусимо ще раз констатувати велике прогресивне та творче значіння для українського друкованого слова, а значить і для розвитку української культури—революції.

До цих же самих висновків приводить нас і розгляд нотодруків та плакатів і прокламацій.

Аби в коротких рисах схарактеризувати це, наведу тільки розвиток нотодруків за цей період.

ТАБЛИЦЯ 9.

Розвиток нотодруків на Україні за період 1917—1922 роки.

Р о к и	Укр. мова, число назв	Рос. мова, число назв	Євр. мова, число назв
1917	44	47	—
1918	17	—	—
1919	16	67	—
1920	25	3	6
1921	118	—	2
1922	44	7	—
Разом . . .	264	124	8

Як бачимо, за період революції українська нотна продукція більша вдвічі супроти російської і в 33 рази супроти єврейської.

Але абсолютні цифри української нотної продукції вказують на неухильний розвиток української музичної культури в той час, як інші підупадають.

Закінчуючи наш начерк про Першу Всеукраїнську Виставку Друку в Києві, мусимо сказати, що: 1) виставка підрахувала в цифрах вплив революції на розвиток української культури і показує всім, що без революції не було б буйного розцвіту її, 2) що по-за революцією (в повороті до старих форм царських, денікинських та інших контр революційних часів) життя криє в собі смерть не тільки політичному існуванню України, але смерть і для її національної культури.

В цьому велике значіння і заслуга Першої Всеукраїнської Виставки Друку.

Покажчик статтів та заміток про Всеукраїнську Виставку Друку в Києві

(уложено в хронологичному порядку).

- 1) 1922. 15/IX — В. І. «Виставка Українського Друку» — «Правобережний Кооператор», Київ.
- 2) » 15/IX — «Всеукраинская Виставка Печати» — «Пролетарская Правда», Київ.
- 3) » 25/IX — Я. Р. «Всеукраинская Виставка Печати» — «Понедельник», Київ.
- 4) 1923. 25/IX — «Духовне життя. Велика Виставка Книжкової Палати в Києві» — «Земля і Воля», Львів.
- 5) » 28/I — «Перша Всеукраїнська Виставка Друку» — «Більшовик», Київ.
- 6) » 31/I — Комітет. «Всеукраїнська Виставка Друку» — «Вісти ВУЦВК», ч. 21, Харків.
- 7) » 4/II — «Відозва Комісії по влаштуванню Першої Всеукраїнської Виставки Друку» — «Більшовик», ч. 27, Київ.
- 8) » 4/II — «Від Комісії по влаштуванню Першої Всеукраїнської Виставки Друку» — «Більшовик», ч. 27, Київ.

- 9) » 6/II — Меженко Юр — «До першої Всеукраїнської Виставки Друку» — «Більшовик», ч. 28, Київ.
- 10) 1923. 9/II — «От комиссии по устройству первой Всеукраинской Виставки Печатного Слова в Киеве» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 11) » 15/II — «К открытию первой Всеукраинской Виставки Печатного Слова» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 12) » 17/II — «До відкриття першої Всеукраїнської Виставки Друку» — «Більшовик», Київ.
- 13) » 21/II — «В виставкомісії друку» — «Більшовик», Київ.
- 14) » 21/II — «До Всеукраїнської Виставки Друку» — «Вісти ВУЦВК», ч. 39, Харків.
- 15) » 22/II — Ю. «Виставка Печати» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 16) » 24/II — «Відсунення відкриття Виставки Друку» — «Більшовик», Київ.
- 17) » 25/II — «До відкриття Виставки Друку» — «Більшовик», Київ.
- 18) » 25/II — «Od Komisji organizacyjnej Pierwszej Wszchukrainsk. Wystawy Druków» — «Серп», Київ.
- 19) » 28/II — «Перша Всеукраїнська Виставка Друку» — «Більшовик», Київ.
- 20) » » — «Всеукраїнська Виставка Друку» — «Книга» січень-лютий, ч. 1, 1923 р., Харків.
- 21) » 1/III — «Всеукраинская Виставка Печати. Открытие выставки» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 22) » 1/III — «Відкриття Виставки Друку» — «Більшовик», Київ.
- 23) » 2/III — «Открытие Виставки Печати» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 24) » 4/III — «Wszchukrainska wystawa druków w Kijowie» — «Серп», Київ.
- 25) » 4/III — «Відкриття Виставки Друку» — «Більшовик», Київ.
- 26) » 4/III — «Открытие Виставки Печати» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 27) » 6/III — Я. Ч. «Всеукраїнська Виставка Друку» (вражіння) — «Більшовик», Київ.
- 28) » 6/III — «Відкриття Всеукраїнської Виставки Друку» — «Більшовик», Київ.
- 29) » 6/III — «Открытие Всеукраинской Виставки Печати» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 30) » 8/III — «На виставці друку» — «Більшовик», Київ.
- 31) » 8/III — «На виставке печати» — «Пролетарская Правда», Киев.
- 32) » 8/III — «Перша Всеукраїнська Виставка Друку» — «Комуністиче фон», Київ.
- 33) » 10/III — Ф. «Всеукраїнська Виставка Друку» (від нашого київськ. кореспондента) — «Вісти ВУЦВК», ч. 53, Харків.
- 34) » 25/III — S. H. Wszchukrainska wystawa druków w Kijowie — «Серп», Київ, ч. 11.
- 35) » 25/IV — М. І. «Перша Всеукраїнська Виставка Друку» (допис з Києва) — «Книга», Харків, ч. 2.
- 36) » 25/IV — «Книжкова продукція на Україні в 1917—1922 р.р.» (про виставку друку) — «Книга», Харків, ч. 2.
- 37) » 25/IV — «Перша Всеукраїнська Виставка Друку» — «Червоний Шлях» Харків, ч. 1, 264 стор.
- 38) » 25/IV — Кулик І «Українська пролетарська преса» (історична справа) — «Вісти ВУЦВК», Харків, 496, 2 стор.
- 39) » 25/IV — Піддубний Г. «Книжка на Україні за часів революції» — «Українські Щоденні Вісти», Нью-Йорк, ч. 113, 3 стор.
- 40) » 25/IV — Пилипенко С. «Велика грань» — «Вісти ВУЦВК», Харків, ч. 96, 1 стор.

ПОЛІТПЕРЕПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЬСТВА.

В настроях нашого вчительства, яке здебільшого стояло осторонь від революційної боротьби,—наспів великий перелом.

Здорові елементи його нарешті стали свідомі своїх попередніх помилок і всією душею «приймають» революцію. Зараз вони шукають шляхів, аби прикласти свої сили і вміння. Однак, при всім своїм бажанні, вчительство в цей мент дуже мало здатне до культурно-просвітньої роботи.

Протягом військового часу воно розгубило значну частину свого основного знання. Через те, що вчительство не брало ніякої участі в революційній боротьбі, воно політично стало малограмотним.

В сучасних умовах сільський учитель не може обмежитися роботою виключною в мурах своєї школи. Це ясно розуміють широкі маси вчительства і цим пояснюється той колосальний інтерес (до поповнення своїх знань), який ми спостерігаємо тепер.

Життя витворило слово, яке цілком правдиво відбиває це нове поривання вчительства — «політперепідготовка».

Тисячі вчителів заповнюють курси, беруть участь у конференціях, організують гуртки, клуби, будинки освіти, де готуються нові кадри вчителів.

Ос де-які цифри, що ілюструють це грандіозне прагнення вчителів.

В Полтаві переведено курси політграмоти на 250 чоловіка. По всіх округах регулярно функціонують 16 гуртків, які охоплюють 320 учителів. В Херсонській, Прилуцькій та Полтавській округах скінчило курси понад 300 вчителів.

В Новгород-Сіверському, Шостці, Городні, Глухові (Чернігівщина) проведено двохтижневі курси, з'їзди сільських учителів.

На Поділлі в Тульчинській та Кам'янецькій округах регулярно функціонують курси політграмоти на 400 чоловіка. В одній лише Катеринославщині протягом 2-х місяців через політкурси пропущено 1714 сільських учителів.

В найбільших міських центрах, як от Харків, Київ, Одеса та інші, відкрито будинки освіти, спеціальні клуби, в яких працюють цілі низки секцій по наукових та педагогічних питаннях.

Без сумніву, цих курсів і гуртків дуже замало, аби заповнити всі прогалини в знаннях наших учителів. Але їх цілком досить для того, аби зворушити та допомогти вчителю взятися до ремонту своїх знань. А все останнє мусить поповнити безупинна праця над самим собою, ознайомлення з новою педагогічною літературою шляхом передплати журналів, газет, активної участі в радянському суспільному житті й т. ін.

Х А Р К І В

ПЕРШИЙ ДЕРЖАВНИЙ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ЗАВОД
«СЕРП ТА МОЛОТ».

1-й Державний Сільсько-господарський Завод «Серп та Молот» (б. Гелферіх-Саде)—це один з давніх заводів на Україні. За старих часів він мав за собою добре ім'я. Його продукція була відомою в далеких закутках села... Зараз завод, головним чином, виробляє: кінні молотілки «Господарка», ручні молотілки, сортировки типу Клейтона, ручні соломорізки, кінні сінні преси, борони «Зігзаг» № 3, 4 та 5, кукурузяні—1, 2 та 3-рядні сіялки.

Підсобним допомагаючим виробництвом є соняшні молотілки, кукурузяні молотілки, просорушки № 2, корнерізки Н5, Х2, млини 41' та 42', жмиходробілки, культиватори та інше. Така різноманітність виробництва примусила дирекцію заводу при реорганізації його (під час вступу до с.-г. тресту) дати якусь систему, аби перейти до максимальної продукції, до кращого вироблення с.-г. знаряддя найудосконалішими засобами оброблення матеріалів.

Заводською дирекцією та сільмаштрестом було поставлено питання про перевід заводу на масове виробництво. Задля цього де-які виробництва, як, наприклад, в-цтво сіялок всіх систем було припинено й переведено на другий завод сільмаштресту «Ельворті» в Єлисаветі, де воно обходиться значно дешевше й де завод для такої продукції далеко краще поставлений. Замість усіх припинених виробництв сільмаштрестом було запропоновано дирекції заводу приступити до виробництва тріярів—для сортування та очистки зерна. Виробництво тріярів розпочато на цьому заводі уперше—не тільки на Україні, а й по всій Федерації. Зараз уже помічається величезний попит на тріари, як з боку державних інституцій, так і з боку селян. Перша партія тріярів геть вся запродана. Навіть більш того, Наркомзем закупив уже й другу партію в кількості 1000 екземплярів, партію, яку ще не виготовив завод. Налагодження виробництва тріярів, на думку директора заводу, може відіграти величезну роль в справі експорту українського зерна закордон.

Вартість продукції заводу з початку року й по сьогоднішній день виглядає приблизно так:

1922 рік, жовтень	33853 карб.
» » листопад	57873 »
» » грудень	29965 »
1923 рік, січень	11000 »
» » лютий	33446 »
» » березень	47000 »
» » квітень	73000 »
» » травень	68000 »
» » червень	26000 »
» » липень	110000 »

На такий нерівний стан продукції заводу з початку року вплинула, головним чином, та реорганізація заводу, яка розпочалась у жовтні. Треба було змінити в бік покращання колективну умову робітників, перевести більшу частину робітників на платню за одиницю виробництва, змінити частину адміністрації заводу, яка не відповідала своєму призначенню. Ці причини й впливали на таку невелику вартість виробництва заводу в жовтні та листопаді. Пониження вартості виробництва в грудні та січні залежало від браку чавуна та інших матеріалів на заводі. Окрім того, з 1/I 1923 року було розпочато переведення робітників на нові умови заробітної платні, що до де-якої міри гальмувало хід виробництва (були непорозуміння чисто технічного характеру). Проте, результати загальної реорганізації дуже помітно сприяли підвищенню продукції заводу з перших же місяців 1923 року. В березні місяці дирекцією заводу було реорганізовано весь адміністративно-технічний апарат заводу. Окрім цього, з реорганізацією адміністративного апарату заводу треба було вплинути на моральні обов'язки робітників, що до продукції заводу (в зв'язку з загальним станом всього господарства України). Велику енергію проявили тут завком разом з ком'ячейкою та райкомом «Металіст». Одночасно з цим на завод було запрошено де-кілька технічних фахівців, які різко змінили (в бік значної економії до 50%) витрату матеріалів. До закликів фахівців завод за березень-квітень та травень марно витратив 30% чавуна, коксу було витрачено поверх норми 4000 пудів, крейди—3000 пуд. Така даремна витрата, звичайно, не могла не відбитись і на всьому підприємстві. Тільки на 1/VII 1923 року всю реорганізацію заводу було закінчено, наслідком чого було: постановка заводу на масове виробництво, підвищення якості загального виробництва, новий контроль над виробництвом.—Такі заходи й підвищили загальну продукцію заводу за липень цього року в розмірі 110000 карб. (вартість продукції розраховується по цінах каталогів заводу за 1913 рік). На серпень місяць збільшення має дійти до 150000 карб. Довійськового часу річна вартість виробництва була приблизно 220000—250000 карб. В сучасний мент завод перейшов на господаробрахунок. Головним споживачем продуктів заводського виробництва є безпосередньо селянство, сільмаштрест, кооперація та Наркомзем. Завдяки

високий якості виробництва попит є остільки великий, що завод не може задовольнити його цілком. Перехід заводу на масове виробництво є наслідком розвитку господарства Республіки за часи революції, бо довійськові та військові часи не знають такої широкої постановки заводу.

Починаючи з 1/1 1923 р. до сучасного менту зріст робітничої сили на заводі набуває приблизно таких розмірів:

	Робітників	Службовців
В 1923 році на заводі було	I/I 806	145
	I/II 792	148
	I/III 800	149
	I/IV 886	138
	I/V 975	143
	I/VI 989	149
	I/VII 1050	149

Такий зріст робочої сили з початку року до липня місяця з'ясується тим, що на завод прийнято було частину робітників закритого 2-го с.-г. заводу та поширенням власного виробництва.

Під час реорганізації заводу було проведено загальне пристосування майстерень заводу до масового виробництва; спеціально було переулаштовано дерево-оброблюючий цех, підвищено виробництво борон з 2000 ланок до 4000, поліпшено положення цехів що до гігієнічного стану (вентиляція та пилососи), улаштовано нову лісопилку, збільшено силу електричної станції, зроблено капітальний ремонт лісо-сушилки та інше. Всі ці заходи коштували великих грошей. Так, наприклад, в лютому ц. р. загальні видатки заводу рівнялися 212¹/₂%. З липня завод працює без жадного дефіциту й надалі, без сумніву, буде мати певний прибуток. Завод забезпечений цілком на цілий виробничий рік різними матеріалами першої необхідності. Бракує до де-якої міри лиш допоміжних матеріалів. Палива вистачить на 6 місяців.

Справа підвищення загального культурного рівня робітників є обов'язком завкому та ком'ячейки заводу. Разом з інспекцією праці, в зв'язку з загальним оглядом всіх заводів м. Харкова, завком звернув особливу увагу на поліпшення умов праці робітників, зокрема на постачання потрібної кількості спецодягу та спецгодівлі. Розглянуто питання про підвищення тарифікації робітників. З огляду на брак житлового помешкання серед робітників, переведено кампанію в справі утворення робітничих посольків. Для підвищення кваліфікованої сили заводу було організовано спеціальні бригади учеників для юнацтва по цехах заводу. Було переведено кампанії що до: 1) охорони материнства серед жінок, які працюють на заводі; 2) поширення хлібної державної позики; 3) кредитування робітників робітничою кооперацією (в зв'язку з цим підписано умову з Центросоюзом); 4) постачання робітників паливом в розмірі 75 пуд. дров та 25 пуд. вугілля (зараз уже приступлено до роздачі палива); 5) ліквідації неграмотности; 6) противохолерної прививки; 7) страхування робітників на випадок каліцтва та наглої смерті; 8) було влаштовано низку лекцій санпросвітнього характеру про Лues, холеру та пияцтво, а також лекції по антирелігійній пропаганді (в наслідок чого де-які безпартійні робітники принесли образи до завкому з проханням перемінити образи на портрети керівників світової революції); 9) було організовано школу фабзавучу, де вчиться 110 робітників-юнаків; 10) розпочато клубну роботу на заводі, організовано музичну, спортивну та літературну секції. Ударним черговим завданням сучасного менту серед робітників є політична агітація, котра набирає серед робітників найбільшого інтересу. З кожним разом аудиторія робітників, що відвідують лекції по політмінімуму, помітно збільшується.

В справі професійного характеру завком та ком'ячейка заводу порушили питання про підвищення платні робітникам в ЦКВСРМ на другу половину року і, не дивлячись на перешкоди, вже де-чого добились.

Треба гадати, що 1-ий Державний Завод «Сerp та Молот» виявить надалі ще більшу організаційну енергію, підвищуючи свою продукцію, поліпшуючи культурно-економічний стан та класову свідомість робітництва.

І. К.

ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИЙ ЗАВОД «ЗАГАЛЬНОЇ ЕЛЕКТРИЧНОЇ КОМПАНІЇ» «ЗЕК».

Цей завод з'явився на Україні під час великої імперіалістичної війни, коли під натиском германського війська довелося евакуувати всю промисловість польського та остзейського краю. Евакуація заводу порушила його звичайне життя та продукцію.—В сучасний мент електротехнічний завод «ЗЕК» входить в склад Електротресту центрального району, як одна з найбільших одиниць. Таке положення завод займає завдяки кількості та вартості продуктів свого виробництва. Порівнюючи загальний склад та число робітників заводів, що входять зараз в склад електротресту, по даних мирного часу, бачимо, що на заводі «ЗЕК» 1914 року працювало 3.500 робітників, на заводі Динамо (Росія)—1.200 й на заводі Сіменс та Шукерт (Росія)—1 000. Приблизно таким же є відношення що до продуктів виробництва та їх вартості. Отже, завод «ЗЕК» є першорядною величиною державного значіння не тільки для України, але й для всієї Радянської Федерації. Евакуація заводу дуже зле відбилася на його сучасному стані, позаяк у Ризі довелося залишити багато необхідного приладдя та матеріалів, яких ще й досі бракує заводі. Однак, не дивляючись на всі перешкоди, завдяки великому хисту своїх керівників, завод має можливість виробляти кращі динамо-машини, різні мірні-прибори та апарати великого промислового значіння. Починаючи з 1921 р продукція заводу починає збільшуватись і наближається до продукції мирного часу. Головні перешкоди, що гальмували виробництво заводу, приблизно до кінця 1922 року, це: 1) брак матеріалів, 2) зменшення кваліфікованої робочої сили в зв'язку з горожанською війною на Україні (в лави борців за революцію завод кидав найкращих своїх робітників), 3) від'їзд на батьківщину латишів та естонців, які складали більшість кваліфікованого робітництва. Зменшення робітництва відбилася на загальній продукції заводу, але зараз, після відповідних заходів, завод починає де-далі збільшувати своє виробництво. Кількість робітників «ЗЕК» доходить в сучасний мент до 1.000 чоловік, в той час, як року 1921-го працювало лише 800 ч. За останній час налагоджується також справа постачання заводу необхідними матеріалами, як от: чавуном та залізом. Це обіцяє збільшити продукцію заводу приблизно на 50%.—З відомостей технічного директора заводу т. Яциневича в програму першої половини 1922—1923 року намічено такі завдання що до динамо-машин та різних апаратів.

	Динамо-машини постійного та 3-х фазового току			Трансформатори			Ріжні апарати, дрібне виробництво та інше	Сума
	Кількість	KW	Карбо-ванців	Кількість	KW	Карбо-ванців		
1922 р.								
Жовтень . . .	406	4872	207839,72	17	2250	39091,50	181213,89	428844
Грудень . . .								
1923 р.								
Січень . . .	408	4896	208863,36	19	2850	43690,50	190015,69	442569
Березень . . .								
1923 р.								
Квітень . . .	136	1628	69450,48	6	850	13030,50	73705,21	15486
Разом . . .	950	11396	486153,56	42	5850	95812,50	444934,73	10269000

(Розрахунок ведеться заводом у карбованцях довійськового часу по каталогах заводу за 1914 рік). Приблизно таке ж завдання запропонував заводові «ЗЕК» Електротрест, але ж через добре вирішення справи з тарифікацією, підвищення кваліфікації робітників та поліпшення умов праці, завод за той же термін виробив таку кількість продуктів:

	Динамо-машин постійного та 3-х фазового току		Трансформаторів		Трансформаторів току		Ріжних частин для машин		Ріжних апаратів та дрібного виробництва	Сума
	Кількість	Сума	Кількість	KW	Сума	Кількість	Сума	Кількість	Сума	
1922 р.										
Жовтень . . . }	547	4175	23	4310	56925	18	995	5	1524	641271
Грудень . . . }										
1923 р.										
Січень . . . }	483	6774	32	3182	41860	38	2081	10	6234	6457661
Березень . . . }										
1923 р.										
Квітень . . . }	175	2961	7	940	10993	16	926	1	67	160901
Разом . . . }	1205	13910	62	8432	109778	72	4002	16	7825	1259833
0/0 0/0 . . . }	126,8	122	123,7	147,6	134,9	114,6				122,7

Такою є приблизно дійсна продукція заводу «ЗЕК» за перше півріччя 1922—1923 року. Розглянемо тепер питання про те, оскільки є обтяжений робітник при такій продукції заводу. При обрахунку ми виходимо з порівняння з довійськовим часом у 0/00 о відносно продукції виробництва по каталогу за 1914 рік.

1914 рік

Вартість
виробництва

Середня кільк. робітн. 2552 при 10 годин. робітн. дні карб. 10542818 за 12 міс.
 » » » » » 8 » » 8434254 » » »
 » » » » » 8 » » 702854 за 1 міс.

1914 рік					Вартість виробництва
Середня кільк. робітн. 2552 при 8 годин. робітн. дні карб.	4919978	за 7 міс-			
На голову одн. робітн. при 8 » » » »	1928	» » »			
Середня кільк. робітн. 1384 при 8 » » » »	1259833	» » »			
На голову одн. робітн. » 8 » » » »	910	» » »			

(Відомості за 1922/23 рік згідно табл. і виконання продукційного програму). Порівнюючи бачимо, що зріст продукції за 1922 та 23 рік відносно до продукції 1914 року є рівний приблизно 47,20%.

Такий відсоток вартости виробництва залежить від особливих умов часу; за браком відповідних матеріалів на ринкові завод мусив сам виробляти необхідні приладдя та інструменти. Організація нового виробництва на заводі збільшила кількість робітників, що не ввійшли в загальний склад робітників, які безпосередньо продукують речі для збуту. Так при заводі був улаштований інструментальний цех в складі 118 робітників; було поширено чавунно-літню і в ній збільшено робітників на 61 чол.; збільшився також склад організаційного цеху. Порівнюючи зі складом заводу в 1914 році, число робітників в сучасний мент збільшилося приблизно ось наскільки:

	Кількість роб. в 1914 році при середній кількості робітників 2225	Мусить бути за 1914 рік при середній кількості 1400	Мається в період з 1/х-22 по 30/х 23 р.	Збільшилося проти мирного часу
Інструментальн. цех	98	54	118	64
Чавунно-літня	25	14	61	47
Організ. майстерня .	22	12	78	66
Господ. відділ	52	29	128	99
Пожежні вартові . .	10	6	39	33
Конюхи	—	—	14	14
Ідальня	—	—	21	21
Разом збільшилося	—	—	—	344

Отже, проти довійськового часу кількість робітників заводу збільшилася приблизно на 344 чоловіка. Віднімаємо від загальної кількості це число і підрахуємо загальне навантаження робітника в сучасний мент; це навантаження є рівне приблизно 1.211 карб., що дає біля 62,8% довійськового часу.

Головним споживачем виробів заводу є «ГКП», що забирає здебільшого знаряддя до копалень, потім йде Азнафта та Донбас, які також споживають велику кількість продукції заводу. Цього року було звернено особливу увагу на поліпшення приладів та різних уряджень, тому при машинному відділі заводу було засновано нову станцію для іспитів. Станцію улаштовано по останньому слову техніки. З огляду на збільшення продукції збудовано завод, що виробляє різні лаки та інші продукти

для регілітного відділу; збудовано також установочні преси. Завод почав виробляти приладдя, «Relle», яких він не виробляв навіть перед війною.

Вся продукція заводу має на меті зараз виконати загальні завдання тресту в зв'язку з загальними планами комісії по електрофікації України та УЕР Продукція у другому півріччі значно збільшилась, і треба гадати, що в недалекому часі вона дійде розмірів довійськового часу, бо до того вживається енергійних заходів.

В сучасний мент завод є цілком забезпечений технічним та інженіринським персоналом, в складі якого є фаховці своєї справи, що відіграли велику роль в відродженні промисловости на Україні. За останній рік на заводі було зроблено де-кілька винаходів великої ваги; так, напр., майстер заводу т. Гено знайшов хемичний склад ізоляційного лаку, що дає змогу виробляти машини та приладдя, які витримують ток великого напруження. Раніш такі ізоляційні лаки складали секрет де-яких електро-технічних заводів Заходу. Такий поступ продукції заводу є наслідком сучасних умов Республіки та підвищення культурного рівня загальної маси робітництва. Велику роль відіграли тут ком'ячейки заводу та заводський комітет, які входять у всі дрібниці робітничого життя. Аби краще виявити потреби робітництва, завком улаштував цех уповноважених (в кількості 6 осіб, завод поділено на 6 районів). Перебуваючи завжди серед робітників, уповноважені пильно стежать за їх щоденним життям. Про всі дефекти уповноважені повідомляють завком; обидва разом вживають заходів, аби адміністрація заводу поліпшувала організацію заводу. З метою поліпшення умов праці завком разом з представником інспекції охорони праці оглядали завод і зобов'язали Управу заводу полагодити заводське життя робітників відповідно кодексу про охорону праці не пізніш 1/XII ц. р. Спецодягом, та спецгодівлею робітників забезпечено вже на 100%. Розглядали питання про загальну колективну умову. Умова передбачає дво-тижневий відпуск для робітників всього заводу, а для тих, що працюють на «гарячих роботах» та на хемичній продукції, ухвалено давати відпуск на місяць.

Завком та ком'ячейка працювали над підвищенням загального кудьтурного рівня, професійної та політичної свідомости робітництва, наслідком чого завод у повному складі прийняв устав ВСРМ, організував скарбницю взаємної допомоги серед робітників. Робітники беруть активну участь в кооперації; Харківське Спожив. Товариство відкрило заводові кредит в розмірі 5.000 товар. карб., який згодом має бути поширений до 30.000 товар. карб..

Серед робітників помічається великий інтерес до реалізації другої хлібної позики; робітники купили акції на 3.000 пуд. хліба. Було переведено кампанію серед юнацтва робітників про вступ до В. Шкіл України. Завод надіслав трьох безпартійних до ХТІ, одного до ІНГ та 12 партійних товаришів до різних Вищих Шкіл.

Партійна агітація ком'ячейки заводу набрала значних розмірів; робітництво дуже цікавиться сучасним життям Республіки. Була лекція по антирелігійній пропаганді (лекцію одповідало до 1.500 роб.), а також лекції санпросвітнього характеру про холеру та Lues (загальна кількість робітників, що була на цих лекціях, приблизно 1000-1200 осіб). Завдяки піднесенню політичного рівня робітників передплата різних газет набула таких розмірів що-місяця:

«Коммунист»	15.900
«Пролетарий»	8.100
«Правда» (московська)	500
«Известия» »	420
«Экономическая жизнь»	180
«Труд»	180
«Рабочая газета» (московська)	1.350

Часописи:

«Красная Нива»	96
«Огонек»	124

«Прожектор»	8
«Безбожник»	6
Латишські газети:	
«Proletarie Zini»	3
«Krevies Zini»	38

При заводі є книгозбірня, що передплачує майже всі газети Федерації. Книгозбірню за останній місяць одвідало приблизно 1050 чоловік. Читальню-залю при книгозбірні одвідує що-місяця до 525—550 робітників.

В липні був відкритий клуб робітників заводу «ЗЕК». Зараз до клубу вписалося вже більше половини всіх робітників заводу. Клуб відвідують охоче. Напередодні днів спочинку в клубі буває приблизно від 2.500 до 3.000 осіб, в робочі дні 500—600 осіб. Робота клубу налагоджується: закладаються різні гуртки — мистецький, спортивний та економічних питань.

На організацію клубу робітники зробили одноразовий внесок в розмірі вартості 20 пуд. дров'яного палива; трест асигнував 7.000 карб. та райком союзу «Металіст» 50.000 карб.

Після від'їзду робітників заводу естонців та латишів заводоуправління разом з завкомом та ком'ячейкою заводу порушило питання про підвищення кваліфікації робітників; в зв'язку з цим було організовано школу майстрів та фабрзавуча, а також завком улаштував школу ліквідації неграмотності. В школі майстрів зараз перебуває до 40 робітників найвищої кваліфікації. Термін навчання в цій школі два роки. В школі фабрзавучу 150 учнів робітників юнацького віку. Треба відмітити дуже солідну постановку шкільної справи, як з боку теоретичного, так і практичного. Приступлено до організації майстерень для школи фабрзавуча згідно найкращих технічних методів. З початку нового шкільного року серед юнацтва заводу помічається велике зацікавлення школою фабрзавуча; подано багато заяв про вступ до школи. За один рік існування школа дала дуже корисні наслідки в справі підвищення кваліфікації робітництва. Броню юнацтва на заводі використано цілком.

Всі зазначені досягнення заводу є результатом річної праці завкому та ком'ячейки разом з заводоуправлінням. Намічений надалі програм роботи дасть ще більш реальні наслідки.

І. К.

З ЖИТТЯ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ «ГАРТ».

На літо деякі товариші (В. Еллан, І. Кулик, В. Сосюра) виїздили в кримські санаторії на лікування. Через те літом робота організації «Гарт» трохи зменшилась. Відбулося тільки 9 літвечірок. В процесі роботи з приводу зачитаних творів виникали жваві дискусії по теоретичних питаннях.

Виникала спроба поодиноких товаришів спілки об'єднати письменницькі та композиторські сили Харкова на ґрунті співробітництва: композитори цікавились творчістю пролетарських поетів, поети питаннями музики. Відбулося кілька збірань, де зачитувались доклади про суть пролетарської поезії, індустріяльний лейт-мотив усіх поетів, що входять в спілку й т. и.

В самій спілці зачитано низку докладів і продискутовано творчість гартівців, які виступали на вечір-

ках. На одній з вечірок виступав київський критик Ю. Меженко з доповненням своєї статті про формальний метод в літературі, яке викликало гарячі дискусії (С. Пилипенко, Шевченко та ин.).

З продемонстрованих на літвечірках творів можна відмітити поему В. Сосюри «Віра» й уривок великої його річі «Залізниця». Першу читав автор тричі. Критикою гартівців, плужан і публікою підмічено нові досягнення Сосюри в розробці сюжета й цікаві спроби його об'єднати поетичну форму з прозаїчною.

О. Копиленко читав оповідання (видруковане в 3 числі «Ч. Ш.»)—«Ессе Нопо», про яке критика зазначила, що темою оповідання нагадує Винниченка, але виконано по-своєму. Хиба його в відсутності соціально-економічного ґрунту, на

якому виростають типи й розвертається подія.

І. Сенченко зачитував кілька дрібних поезій, із них найбільше вдатна й сильна річ—«Електричний плуг».

В. Поліщук виступав з новими спробами його в області прози. На спільній вечірці гартованців плужан Поліщук читав низку дрібних віршів: «Веснянка», «Лан», «Інтродукція», «Поступ», які ввійшли в збірку «Радіо в житах».

Гр. Коляда зачитував: «Аероплан», «Сучасна поема», «Авіо-час». Про творчість Коляди виготовлено було спеціального доклада. В дискусіях зазначалось, що автору бракує технічної обробки. Вірші Коляди під назвою «Завія в дротах» віддано до друку.

М. Хвильовий зачитував двічі новелю «На глухім шляху». Цими днями закінчена ним велика річ—«Санаторійна зона».

І. Дніпровський читав роман-хроніку «Чадний гніт», поезії «Завод» і кілька докладів з області психології творчості.

Уривки поеми О. Коржа «Шахтоза» прийнято до нового гартованського альманаху. О. Корж написав другу річ—«Вічна поема».

З прибуттям із Криму товаришів незабаром має відновитись праця «Гарту». Буде поставлено на обговорення усю творчість кожного гартованця окремо, а також буде прочитано твори товаришів, що перебували в Криму.

С. К.

У «ПЛУЗІ».

Не дивлячись на те, що частина письменників-плужан ще з самої весни роз'їхалася, а з ними й велика частина аудиторії «Плугу» (здебільшого студенти та робфаківці), робота спілки не переривалась ціле літо.

За останні місяці «Плуг» стає не тільки літературно-корпоративною студією, але й одним із центрів громадського життя в Харкові. Тут поруч з суто-літературними питаннями розбираються й питання громадського характеру як українського, так і з життя закордонного.

Напр., на 60-й вечірці (9 липня) після літературної частини було

зачитано С. Пилипенком інформаційний доклад про його подорож на могилу Т. Шевченка.

Так само треба визнати громадсько-організаційними дві вечірки «Плугу» 62 й 63 (в останній брали участь і «гартованці»), де, крім постійної аудиторії спілки, були делегати всеукр. педагогічної конференції, професори українських вузів.

Де-хто з останніх приймав участь у дискусіях,—як, напр., прив.-доц. Геринович (з Кам'янця), відомий педагог Чепіга (з Києва), Л. І. Колісниченко (з Харкова) та інші гості з різних кінців України. В критичі де-хто закидав плужанам одірваність їхньої творчості од сільських мотивів, на що останні відповіли, що вони, хоч і селяне з походження, але будучи відорваними від соціальної стихії села, не могли не підпасти під вплив міської культури. А з другого боку, плужане ніколи не стояли на тій хибній точці, що все українське ніби-то криється в селі, і то не український поет, хто не пише про садки та хатки.

Далі, треба відзначити доклад т. Х.—представника Українського Робітничого Дому в Канаді (64 вечір). Останній виступив від українського пролетаріату й фермерів Канади перед численною аудиторією і був щиро зустрінутий останньою. Аудиторія з великою увагою заслухала доповідь про боротьбу українського робітництва з капіталом Америки. Також необхідно згадати доклад про літературно-мистецьке життя Білоруси, зачитаний на 65 вечірці співробітником газети «Савецкая Беларусь», де поруч з інформацією про літературу Білоруси аудиторія заслухала й коротеньку історію визвольної боротьби білоруського народу.

Останніми часами «Плуг» зробився справжнім центром молодого селянства. Кожний з юнаків-селян, що хоч трохи цікавиться літературою, прибуваючи до Харкова, має своїм обов'язком одвідати чергову вечірку «Плугу». Де-хто з тих, що пробують писати, вступають членами спілки. Таких має «Плуг» у своїх філіях губерніяльних і повітових і навіть по-одинокі в селах (як, прим., в Будах, Мерчику й инш.).

До газет ця молодь шле свої дописи (6 «Правда» № 95).

В селах по сільбудинках (наприклад, у Голубівці на Прилуччині) селяне влаштовують вечірки, присвячені творчості плужан. Отже, роблячи підсумки літній праці Спілки Селянських Письменників «Плуг», мусимо зазначити ролі спілки як громадсько-організаційного ідеологічного чинника, що об'єднує коло себе українську революційну думку.

Що до літературних робіт плужан, то вони брали організовану участь в таких часописах: «Червоний шлях», «Комунарка Укр.», «Вісти», «Селянська Правда», «Студент Революції», «Сільсько-господарський пролетарій», а також ухвалили співробітничати в дитячому журналі «Червоні Квітки».

Крім того, плужане взяли участь у складанню двох бібліотек: «Бібліотеки комсомольця» й «Бібл. селянина», що видає Головополітосвіта.

Друкується й скоро вийде перша частина Хрестоматії «Кайдани порвіте», складеної плужанами.

Ними ж звано до друку 6 п'єс, — частина перероблена з старих етнографічних, частина оригінальних.

Плужанин В. Муринець пише низку дитячих п'єс (одна з них «Розумна бабуса» взята «Книгоспілкою» до друку).

Видрукували й здали до друку свої твори окремими книжечками плужане: І. Кириленко, І. Шевченко, І. Сенченко, О. Копиленко, П. Панч і С. Пилипенко.

Виготовляли збірки віршів т.т. Сенченко, Панів і Коляда.

Ось діяльність «Плугу» за літній період.

На осінь вона має поширитись. Бо приїдуть старі плужане, а крім того, з'їдуться на зиму до шкіл м. Харкова селянська молодь.

До цього періоду Бюро «Плуга» намічає низку організаційних заходів як напр.:

1) Організація літературної студії при Бюро «Плуга».

2) Вироблення плану роботи в сільських гуртках, щоб через останні зв'язатись з виробничою базою широких кол селянства.

3) Приступити до писання повістей колективним методом (з участю 5—10 людей одночасно) і цілий ряд других заходів, що зміцнять і розвивуть надалі ті широкі надії, що їх має здійснити перед трудовим гро-

мадянством України Спілка Селянських Письменників «Плуг».

С. Божко.

ДО ІСТОРІЇ ПРОЛЕТАРСЬКОГО ТЕАТРУ.

(Трупа Гната Юри).

Під Денікинською навалюю розбігаються всі українські культурні організації. Роспадається й «Молодий Театр». Рештки його мандрують до Винниці, де стоять галицькі дивізії. Військовий театр запрошує артиста «Молодого Театру» Гната Юру режисером. Юра приймає пропозицію і через де-який час утворюється трупа з побутово-європейським репертуаром.

1 січня 1920 року театр приймає шефство пролетарського письменника Івана Франка. З шефством починає змінятись зміст праці театру, — він революціонізується.

З Винниці театр мандрує на Черкащину, об'їздить її вздовж і впоперек, відвідує Полтавщину, де виконує ролі агітатора за внесення податку. Голод, злидні повертають трупу до Винниці, звідки вліті 1922 р. вона переїздить до Кам'янця-Подільського, де й перебуває весь сезон. Тут театр поповнюється ще двома артистами В. Васильком і Л. Гакбуш.

Наприкінці осені 1922 року театр складає умову з Подільською губполітосвітою і проводить зиму в Винниці. З Винниці весною цього року театр їде в Донбас, де виконує почесну величезну місію праці серед робітничих мас.

Тут театр тріумфує. Зрушується од верху до споду, розлітається вдрізки брехня про те, ніби українці-робітники не розуміють української мови, зникає упередження проти української культури й зокрема українського театру. Трощиться «частичное недоверие, которое, имелось вначале среди некоторых отдельных работников к постановке «Ревизора» (Донгубнар-світа).

На осінь театр приїздить до Харкова і стає постійним державним театром столиці УСРР.

Не легкий шлях пройшов театр з 19 року до 23, од Винниці через Черкащину, Полтавщину й Донбас до столиці Республіки. Багато є повча-

ючого, героїчного, що може скласти невиміручу пам'ятку тяжких шляхів української пролетарської культури. Театр пройшов через голод. В де-яких місцевостях артистам доводилось мати шклянку сирого пшона на цілий тиждень. Слабі елементи хитались, одригались, падали, виходили з трупи. Організація жила залізним духом і заховувала гідну подиву дисципліну. Очевидно, весь секрет такої залізної витривалості криється в самій пролетарській будові театру. Це—театр-комуна, де немає начальства, а є рівне товариство, об'єднане великою любов'ю до мистецтва й віддане йому. За весь час свого існування жадного компромісу. В корчах голодовок гартувалася воля артистів. Колектив уперто йшов своїм шляхом. І коли (маленький приклад) Кам'янецька політосвіта написала бучну адресу оперному артистові після гри «Птички певчие», артист Коханенко говорив завідувачому політосвітою:

— «Кого шануєте? халтуру виславляєте». Ми в голоді служили пролетарському мистецтву, а пролетаріят шанує халтуру. За що ми боролися?».

Не в роскошах,—у мороці злиднів, холоду й голоду виготовано цю гостру ненависть до халтури.

Гідні подиву мандри театру на Донбасі. Не глядячи на гарячий прийом, театр все ж таки проживає в злиднях. І не глядячи на це вперто мандрує піхтурою од рудника до рудника, під дощами й негодами, тягає на собі свої лаштунки.

Театр, як атестував його сам режисер перед головполітосвітою: «має широку ініціативу в розумінні художніх досягнень. Сценична форма його—реалістична стилізація, доведена до героїчного патосу, що головним чином показує внутрішній зміст сценичної дії. Головна, ґрунтовна платформа театру масова дія».

До цього зайвим є щось додавати.

В репертуарі театру твори, як світових драматургів, так і оригінальні українські, споріднені з епохою революції:

1) Фруенте-Овехуна, твір Лопе-де-Вега, 2) Гайдамаки, 3) Цар-Едіп, 4) Антигона, 5) Пан,—Лерберга, 6) Весілля Фігаро, 7) Йоля—Жулавського, 8) Сонце Руїни—(перероблена), 9) Лі-васо пісня, 10) Суєта, 11) Ло-

рензаціо—Мюссе, 12) Затоплений дзвін, 13) Герцогіня Падуанська, 14) Кінець Месії, 15) Повстання—Верхарна.

Є періодична експериментальна праця.

І. Дніпровський.

— Т-во «Український Робітничо-Селянський Театр». У Харкові організується пайове т-во з обмеженою відповідальністю «Український Робітничо-Селянський Театр». Мета т-ва об'єднати паї суспільних, кооперативних і радянських установ для допомоги українським державним театрам у першу чергу, а також для організації на твердому матеріальному ґрунті укр. роб.-сел. театрів, студій, хорів і т. ін. В склад пайщиків приймаються також і окремі особи. Фундаторами т-ва являються такі установи: Укрзовнішдержторг, Українбанк, Сільський Господарь, Відділ Мистецтв ГоловПО, Спілка селянських письменників «Плуг», спілка пролетарських письменників «Гарт», Укркустарспілка, театр ім. Л. Українки, театр ім. І. Франка. Пай т-ва—один червінець. Зараз уже взято паїв до 1500, при чому один Українбанк взяв 1.000 паїв, Укрзовнішторг—100 паїв.

Т-во «Укробсельтеатр» приступило вкупі з Від. Мистецтв Голов ПО до організації Українського Державного Драматичного театру в м. Харкові. Зараз провадиться ремонт будинку театру (б. Малий театр, Харк. Набережна, 1-6). Сезон розпочнеться з 1 жовтня.

В основу трупи взято театр ім. Ів. Франка. Головним режисером і директором призначено відомого режисера Гната Юру.

Оргбюро т-ва працює в складі: О. Полоцький (Укрзовнішдержторг, Українбанк), П. Любченко (Сільський Господарь), Порайко (Укркустарспілка), С. Пилипенко (Спілка «Плуг») і Л. Болобан (театр ім. Л. Українки).

— Робота Держ. Укр. Хору ім. М. Леонтовича набирає все більшої й більшої класової виразності. В майбутньому зимовому сезоні 1923/24 року до основних завдань «Дух»у — усвідомлення селян і ро-

бітників в укр. музичній творчості та розбуркування їх природнього музичного хисту,—прилучається два ударних завдання, що характеризують «Дух», як організацію громадсько-політичного значіння, свідому завдань і мети радянського культурного будівництва.

Завдання ці: 1) найширша популяризація пролетарської поезії в музичних інтерпретаціях і 2) гуртування композиторських сил з метою наближення їх до сучасної поезії й винаходження музично-гармонійних форм, що найбільш відповідали б духу й змістові пролетарської поезії при передачі в музиці.

Ці завдання закінчують ідеологічне обличчя «Дух»у й роблять його єдиним в Республіці осередком дійсно пролетарського муз. мистецтва й фактором поступу його.

Ще влітку «Дух» розпочав широку концертну кампанію на селі.

Ваштовано низку концертів-лекцій по-за межами Харкова. Вони дали можливість робітничим та селянським колам познайомитись з недрукованими творами сучасних композиторів пролетарської формації. Кампанія протягнеться до холодів. Намічено низку мандрівок на фабрики та заводи Слобожанщини.

Організаційна робота хору провадиться по трьох основних напрямках: 1) поліпшення організаційних форм життя й підвищення вокального складу, 2) аналогічна праця в провінціальних хорах та утворення нових хорових осередків, 3) об'єднання композиторських сил для утворення єдиного фронту шукань в галузі музичного мистецтва. Хор поповнено новими кваліфікованими співаками: загальна кількість доведена до 50; хор реорганізується в мандрівну капелу. Звернено увагу на утворення органічного звязку з провінціальними хорами й на підвищення їх діяльності.

Робота в справі об'єднання композиторських сил проходить досить інтенсивно. Незабаром відбудеться черговий вечір-вистава недрукованих творів з обов'язковою участю всіх композиторів і диригентів хорових установ (концерт-вистава-з'їзд).

Хор увесь час працював в надзвичайно тяжких умовах. Навіть нотну літературу доводилось збільшувати й розповсюджувати звичайним переписуванням, бо укр. нот ніде не друкують. Тепер хор спромігся на шапирограф. і справа постачання недрукованими творами селянських, робітничих та червоноарм. хорів значно покращала.

З метою українізації репертуару військових частин хор намітив ряд концертів по червоноарм. клубах.

Для підвищення музичної кваліфікації артистів хору, а також для поширення музичної освіти серед громадських кол. «Дух» має на меті організувати вокально-музичну студію по типу короткотермінових курсів.

Для популяризації камерної та оперної укр. музики при хорі організовано два квартети: чоловічий і мішаний.

Сезон хор відкриває на початку вересня вечером пролетарської поезії в музичній інтерпретації. Збір з концерту піде на користь повітрофлоту.

В листопаді хор святкуватиме свій 6-тирічний ювілей. Готується брошура, що змалює шлях художнього розвитку організації за 6 років.

В сезоні 1923—24 р. відбудуться такі стильові вечори: 1) вечір пролет. поезії; 2) вечір поезії П. Тичини; 3) галицький вечір; 4) Лисенківський вечір (з нагоди відкриття пам'ятника в Києві); 5) вечір Степового (2-ї роковини смерті); 6) вечір Леонтовича (3-ї роковини смерті); 7) Шевченківське свято; 8) вечір Стеценка (з нагоди 2-х рок. смерті).

Хор працює під художнім і адміністративним керуванням Ф. Соболя.

«РАДЯНСЬКА ОСВІТА».

За постановою Колегії Наркомосвіти видавництво «Шлях Освіти» в серпні ц. р. приступає до видання нового щомісясного громадсько-педагогічного часопису під назвою «Раданська Освіта». Журнал цей виходитиме українською мовою—розміром 2—3 друк. аркуші кожне число.

Призначається його—в першу чергу для нашого вчителства, особливо ж—вчителства сільського, що най-

більше було позбавлене до цього часу дужої допомоги культурних центрів— в його так часто болючих питаннях громадського та педагогічного характеру. В журналі намічається відділи:

I. Загальний політично-педагогічний відділ—статті політичного змісту, радянське будівництво, основні менти освітньої політики, провідні педагогічні статті, завдання часу в політиці Наркомосвіти.

II. Наука й техніка—питання, найцікавіші для вчителства.

III. З педагогічної практики—досягнення в галузі соц. вих. та освіти взагалі, дискусійні методологічні, програмові, планові праці робітників центру й місць.

IV. З практики політосвіти—завдання, роля, зміст, форми, методи.

V. Життя на місцях—дописи, огляди роботи й побуту.

VI. Дитячий рух та творчість—дитячі твори та огляди дитячого руху й творчості.

VII. Інформації та хроніка—робота центру (офіційна частина), робота місць, професійне життя то-що.

VIII. Бібліографія—огляд журналів, газет, неперіодичних видань, покажчики літератури до різних питань.

IX. Листування з читачами.

X. Об'яви.

— В. Коряк закінчив першу частину своєї історії української літератури «Феодалний період». Праця має бути видана вид-цтвом «Гарт».

— Я. Лейтес приступив до складання книги критичних нарисів «Портрети українських писателів».

— Російський поет Александр Гатов приготував до друку другу книгу поезій «Поющие деревья».

Готує переклади в віршах п'єс Реньєра, славетного французького комедійного письменника післямольєрівської доби, і переклад книги поезій Е. Верхарна «Les heures du soir» («Вечірні години»).

За редакцією А. Гатова виходять скорочені переклади романів Роні Старшого «Червона Хвиля», (в Держвид. Укр.) і «Загадкова сила» (у вид-ві «Молодой Рабочий»), «Червона хвиля»—глибокохудожня картина революційних норв'їв, боротьби рев. синдикатів з жовтими профсоюзами у Франції до війни. «Загадкова сила»—фанта-

стичний роман в дусі Уельса: вплив міжпланетної революції на землю.

А. Гатов разом з С. Пилипенком склав «Антологию укр. поетов в русских переводах».

Поезії А. Гатова перекладають на українську мову В. Сосюра і М. Доленго.

— М. Васильківський виготовив до друку український переклад Кантових «Prolegomena».

— І. Ю. Кулик працює зараз над поемою-щоденником «Крим», що уривки з неї містимо в цьому числі «Черв. Шл.» Крім того, готує літературно-критичний матеріал для галицьких журналів «Наш стяг», «Нова Культура».

— Валеріян Поліщук закінчив роман ритмічною прозою «Григорій Сковорода» і зараз обробляє для друку. Випустив у в-ві «Книгоспілка» кн. поезій «Радіо в житах». Вийшла в перекладі на російську мову його поема «Ленін» у в-ві «Путь Просвещения». Переклад за редакцією Г. Петнікова, ілюстрований худ. Аверіним.

— І. Сенченко працює над драматичною поемою «Час». Виготовив збірку віршів «Щаблі».

— О. Копиленко працює над оповіданнями «В ярах», «Кров», «Потяг ч. 93». Виготовив збірку поезій.

— Г. Коляда написав «Сучасну поему» та поему «Авіо-час».

— Вид-че коопер. т-во «Гарт» випустило такі книжки: Л. Троцький і Х. Раковський—Перспективи й завдання нового етапу; М. Равіч-Черкаський—Історія Комуніст. Партії (б) України; В. Ленін—Карл Маркс і марксизм; Національна політика Рад. влади (Збірка статей з передм. Х. Раковського); М. Коцюбинський—Сміх (інсценіровка).

— Бібліотека Селянина. Головополітосвіта УСРР здала до друку серію красивого письменства з «Бібліотеки Селянина» за редакцією С. Пилипенка. В серію увійшли оповідання: І. Павлинка, І. Сенченка, О. Копиленка, П. Темченка, С. Пилипенка, М. Івченка, Петра Панча.

— «Червоні квіти». Головоцв'яз Наркомосу з вересня місяця починає видавати двотижневий журнал для дітей «Червоні квіти». Журнал

буде виходити окремими випусками по-українському й по-російському. Редагує журнал В. Затонський.

Повернувшись з Полтавщини, комісія для дослідження мови, в складі М. Йогансена, В. Ткаченка й К. Німчинова, привезла різноманітний матеріал, головне з ділянки фонетики й складні говірок сел Шишак, Перевіз, Матяшівка, Устивиця, Яреськи. Важливий для перекладачів матеріал із складні

(синтаксису) стверджує ще раз спостереження акад. Тимченка (Укр. гр. для III і IV кл. шк. с.) й доповнює кількома рисами, що ще яскравіше висовують прихильність укр. мови до безсуб'єктних речень з формою 3 особи однини.

В-во «Рух» розпочало виданням «Вибрані твори Ів. Франка». Видання розраховано на 16—18 томів: оповідання, поезії й поеми, драматичні твори й критичні роботи.

К И І В

З ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ НАУКОВОЇ МОВИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК.

В останній час життя рішуче поставило питання про українську мову на Україні. Поруч з цим ще яскравіше виявилися ті труднощі, з якими зв'язаний перехід до широкого вживання української мови, через брак критичного опрацювання й усталення її в багатьох галузях сучасного суспільного, а особливо шкільного та наукового життя. Здавалося б, що ось якраз тепер широко розгорнути свою діяльність мусила б така установа, як Інститут Наукової Мови, що акурат і дбає за критичне опрацювання й усталення української наукової мови; і дбає вже не перший рік, маючи вже великі в цій справі досягнення, до яких небагато часом уже треба й додати, щоби зробити їх загально-приступними і загально-вживаними. Але, на жаль, Інститут цей і тепер продовжує існувати як наче б десятирядна позаштатна академічна установа, не одержуючи жадних коштів. І коли щось все-таки робить,—то тільки завдяки громадській свідомості й енергії своїх членів та співробітників.

Трохи ліпше стоїть матеріальна справа Природничого Відділу Інституту, що завдяки матеріальній допомозі (папером) Державного Видавництва України, навіть поволі продовжує видавати і «Матеріали до Української Природничої Термінології». Оце якраз вийшли з друку II та III томи цих «Матеріалів», що складаються з таких двох великих термінологічних словників: I) акад. П. Тутківського—Словник Геологічної Термінології (13 аркушів)

та 2) О. Курило—Словник Хемічної Термінології (9 аркушів). Обидва словники ці, як і звичайно словники Відділу, колегіально проредаговані відповідними Секціями Відділу з участю філологів. Тепер Відділом ведуться переговори з Держвидатом про видання нових термінологічних словників і від наслідків цих переговорів залежатиме те, чи побачуть вони скоро світ чи ні. Коли згода буде досягнена, то ще протягом цього року будуть надруковані: М. Шарлемань—Словник Зоологічної Номенклатури (назв тварин) та Хв. Калинович—Словник Математичної Термінології; перший—6, другий—12 арк. розміром. Почнеться друком (а може й закінчиться) загальний Словник Української Природничої Термінології—розміром аркушів у 10, не такого академічного типу, як уже видані словники, а пристосований до широкого, переважно шкільного вжитку, охоплюючи всі основні галузі природознавства. Крім того, почнеться друком Словник Української Ботаничної Номенклатури (назв рослин).

Інші Відділи Інституту поки що позбавлені можливості щось видавати, і тільки Юридичний Відділ має надію на видання складеного ним великого словника Української Правничої Термінології (а поруч—і взагалі термінології державно-громадської), як що переговори про видання його, що вже довго ведуться з Академією Наркомостом і Науковим Комітетом Наркомосу—дадуть врешті якісь позитивні наслідки. А немає чого й казати, оскільки пекуча потреба у такому словникові є акурат тепер, коли на українську мову в значній мірі переводиться державний апарат нашої Республіки.